

Pr. Dr. PETRU URSULESCU

**EPISCOPIA ARADULUI ÎN
PERIOADA INTERBELICĂ**

*Tipărită cu binecuvântarea Înaltpreasfințitului Părinte
† Dr. Timotei Seviciu, Arhiepiscop al Aradului*

**Editura Arhiepiscopiei Aradului
Editura Eikon
Arad / București
2025**

CUPRINS

PROLEGOMENE	11
INTRODUCERE.....	17
1. Motivația alegerii temei și relevanța ei în actualitate.....	17
2. Stadiul actual al cercetării. Istoriografia	18
3. Scopul, planul și limitele cercetării	24
4. Dificultăți întâlnite în timpul realizării cercetării.....	26
CAPITOLUL I. Episcopia Aradului până la Marea Unire	27
1. 1. Cei dintâi ierarhi din părțile Aradului	27
1. 2. Înființarea Episcopiei Aradului și teritoriul de jurisdicție al acesteia	30
1. 3. Episcopia Aradului sub episcopii sârbi (1706-1829)	33
1. 4. Lupta pentru dobândirea unui episcopat românesc	41
1. 5. Episcopia Aradului sub episcopii români (1829-1918).....	44
1. 6. Eparhia arădeană în contextul Marii Uniri.....	54
CAPITOLUL II. Episcopia arădeană în perioada interbelică	56
2. 1. Ierarhii Aradului	56
2. 1. 1. Episcopul Ioan I. Papp (1903-1925)	57
2. 1. 2. Episcopul Grigorie Comșa (1925-1935)	71
2. 1. 3. Episcopul Andrei Magieru (1936-1960)	85
2. 2. Centrul Eparhial	96
2. 2. 1. Sinodul Eparhial (Adunarea Eparhială)	97
2. 2. 2. Consistoriul Eparhial (Consiliul Eparhial).....	100
2. 2. 2. 1. Senatul (Sectorul) Bisericesc	102
2. 2. 2. 2. Senatul (Sectorul) Cultural.....	104
2. 2. 2. 3. Senatul (Sectorul) Economic.....	106
2. 2. 3. Consistoriul spiritual	108
2. 3. Protopopiatele arădene	111
2. 3. 1. Protopopiatul Arad	114
2. 3. 2. Protopopiatul Chișineu-Criș.....	117

2. 3. 3. Protopopiatul Șiria	120
2. 3. 4. Protopopiatul Ineu.....	123
2. 3. 5. Protopopiatul Buteni	126
2. 3. 6. Protopopiatul Hălmagiu	130
2. 3. 7. Protopopiatul Radna.....	133
2. 3. 8. Protopopiatul Lipova.....	135
2. 3. 9. Protopopiatul Belinț	136
2. 3. 10. Protopopiatul Vinga	138
2. 3. 11. Protopopiatul Timișoara	140
2. 3. 12. Protopopiatul Banat-Comloș.....	142
2. 3. 13. Noi protopopiate	143
2. 3. 13. 1. Protopopiatul Gurahonț.....	145
2. 3. 13. 2. Protopopiatul Birchiș	146
2. 3. 13. 3. Protopopiatul Balinț	147
2. 4. Parohiile arădene.....	147
2. 4. 1. Organismele de conducere ale parohiilor.....	147
2. 4. 2. Preoți de seamă	148
2. 4. 3. Parohii de peste graniță	155
2. 4. 3. 1. Parohii ortodoxe românești din Ungaria	155
2. 4. 3. 2. Parohii ortodoxe românești din Serbia.....	156
2. 5. Așezămintele mănăstirești ale Episcopiei Aradului	159
2. 5. 1. Mănăstirea Hodoș-Bodrog	159
2. 5. 2. Mănăstirea Feredeșu – Șiria	163
2. 5. 3. Mănăstirea Arad-Gai	165
2. 6. Întinderea Episcopiei Aradului.....	166
2. 6. 1. Jurisdicția Episcopiei Aradului în perioada interbelică.....	166
2. 6. 2. Noi centre eparhiale	170
2. 6. 2. 1. Episcopia Oradiei.....	170
2. 6. 2. 2. Episcopia Timișoarei.....	173
CAPITOLUL III. Contribuția Episcopiei Aradului la unificarea bisericească ...	175
3. 1. Unificarea bisericească – o prioritate interbelică.....	175
3. 2. Contribuția Episcopiei Aradului la unificarea bisericească	178

3. 2. 1. Sinoade eparhiale și protopopești. Dezbateri, hotărâri, demersuri.	178
3. 2. 2. Rolul consilierului eparhial Gheorghe Ciuhandu.....	189
3. 2. 3. Unificarea bisericească în periodicul „Biserica și Școala”	200
CAPITOLUL IV. Episcopia Aradului în contextul provocărilor vremii	207
4. 1. Concordatul cu Vaticanul (1927).....	207
4. 1. 1. Preliminarii.....	207
4. 1. 2. Poziția Episcopiei Aradului față de Concordat	210
4. 1. 2. 1. Sinoadele eparhiale și cele protopopești	210
4. 1. 2. 2. Dezbaterile privind Concordatul reflectate în periodicul „Biserica și Școala”	225
4. 1. 2. 3. Secretarul eparhial Vasile Goldiș și Concordatul cu Vaticanul	229
4. 2. Legea Cultelor (1928)	233
CAPITOLUL V. Cultura bisericească arădeană în perioada interbelică	240
5. 1. Aspecte ale vieții cultural-bisericești	240
5. 1. 1. Presa bisericească din Arad	240
5. 1. 2. Tipografia și Librăria diecezană.....	247
5. 1. 3. Activități cultural-bisericești coordonate de Episcopia Aradului... ..	255
5. 2. Societăți și asociații culturale.....	260
5. 3. Învățământul primar confesional.....	266
5. 4. Învățământul pedagogic și teologic arădean	268
5. 4. 1. Institutul Pedagogic-Teologic	268
5. 4. 2. Implicarea școlii arădene în reorganizarea unitară a învățământului teologic.....	271
5. 4. 3. Academia Teologică	276
CAPITOLUL VI. Pastorație și misiune în Eparhia Aradului	283
6. 1. Activitatea pastoral-misionară.....	283
6. 2. Activitatea social-filantropică	286
6. 3. Apostolatul laic.....	288
6. 4. Implicarea Bisericii arădene în mișcarea antirevizionistă interbelică....	293
6. 4. 1. „Liga Antirevizionistă Română” – Secția Arad	293
6. 4. 2. Asociația „Înfrățirea”.....	296
6. 4. 3. Societatea „Cultul Eroilor”	297

CONCLUZII	299
The Bishopric of Arad in the interwar period (Abstract)	303
BIBLIOGRAFIE	308
ANEXE	322

CAPITOLUL I.

Episcopia Aradului până la Marea Unire

1. 1. Cei dintâi ierarhi din părțile Aradului

După așezarea ungarilor în Câmpia Panonică, alungați din nordul Mării Negre și înfrânți în incursiunile din apusul Europei, aceștia au încercat apropierea de bizantini, de la care au preluat creștinismul de rit răsăritean, prin botezul primit de ducele lor Gyula, în 953, la Constantinopol³⁵. Ulterior, însă, regele Ungariei Ștefan I a primit creștinismul de rit apusean, pe care l-a impus întregului său popor. Astfel, s-au pus bazele unui stat catolic „înființat de papa în scop de propagandă; atunci regalitatea ungurească a plecat către sud-estul Europei, nu numai în calitatea ei națională, ci în cea religioasă, catolică”³⁶. Pentru românii ortodocși din partea de vest a țării noastre a urmat o perioadă grea, confrunțați mereu cu presiunea de a părăsi credința ortodoxă și de a trece la catolicism. Cu toate acestea, românii, organizați în cnezate și voievodate, și-au păstrat dreptul de a se închina lui Dumnezeu în credința înaintașilor lor. Dacă au existat treceri la catolicism, acest lucru s-a datorat slăbiciunii unora dintre români, care, pentru a dobândi sau a-și păstra nobilitatea și anumite privilegii, îmbrățișau credința catolică. Este vremea când, după spusele lui Nicolae Iorga, „între nobili nu se socoteau numai ungurii, ci și toți aceia cari fuseseră români și cari trecând la catolicism, prin această schimbare religioasă, intraseră de-a dreptul în clasa dominantă, întocmai cum la Bizanț, orice armean, orice latin, orice musulman, chiar evreu, prin faptul că devenea ortodox, intra în aristocrația bizantină și putea chiar să pretindă la tronul din Constantinopol”³⁷. Acest lucru s-a întâmplat până în prima jumătate a secolului al XVI-lea, când unii din principii Transilvaniei au îmbrățișat calvinismul, iar locul prozelitismului catolic a fost luat de cel calvin.

După bătălia de la Mohács din anul 1526, Poarta Otomană a reușit să ocupe o mare parte din teritoriul pe care îl va deține ulterior Episcopia Aradului. Secolele al XVI-lea și al XVII-lea au adus cu ele evenimente ce vor schimba istoria Bisericii din Banat și din Crișana. În primul rând, amenințarea cea mai mare o constituia pătrunderea tot mai puternică a otomanilor în aceste teritorii și cuprinderea Serbiei în acest imperiu. Drept urmare, numeroase grupuri de sârbi, dar și alte popoare creștine din Balcani au emigrat în Banat și în Crișana. Fără îndoială, această migrație a dus la întărirea ortodoxiei, dar, în baza „privilegiilor” primite, noii veniți

³⁵ Ștefan METEȘ, *Mănăstirile românești din Transilvania și Ungaria*, Sibiu, Tiparul Tipografiei Arhidiecezane Sibiu, 1936, p. IX.

³⁶ Nicolae IORGA, *Români și slavi, români și unguri*, București, Editura Institutului Sud-Est European, 1922, p. 44-47.

³⁷ Nicolae IORGA, *Istoria Românilor din Ardeal și Ungaria*, vol. I, București, Editura Saeculum I. O., 2009, p. 125-126.

au început să emită pretenții de acaparare a puținelor mănăstiri rămase și de a prelua conducerea bisericească.

Aflată sub jurisdicția canonică a Mitropoliei Transilvaniei, vechea eparhie arădeană și-a avut reședința, în funcție de împrejurările istorice, la Ineu, la Lipova sau la mănăstirea Hodoș-Bodrog. Este de remarcat faptul că aceasta era „episcopie românească de la începutul său, deoarece caracterul național al unei Biserici particulare nu-l determină originea sau naționalitatea ierarhilor după vremi, ci naționalitatea poporului din care se alcătuiește”³⁸. La fel, Biserica Rusă a fost condusă, la început, de episcopi greci, dar ea nu a devenit grecească, ci a rămas rusă, chiar dacă era condusă de ierarhi de alt neam.

După unii istorici maghiari, această „Episcopie a Ienopolei” a fost o eparhie sârbească, lucru neadevărat, însă și fără de temeii, „căci pe acelea vremi și până la jumătatea secolului al XVII-lea, în bisericile românești pretutindenea limba slavonă era limba liturgică și administrativă, iar în principatele române, la curtea domnitorilor era limbă diplomatică, și numai după așezarea coloniilor sârbești în Ungaria, sub conducerea patriarhului Arsenie al III-lea Cernoevics, la anul 1691, respective la 1695, s-a întemeiat și organizat ierarchia sârbească națională în Ungaria”³⁹. Faptul că slujirea liturgică era în limba sârbă nu justifică opinia potrivit căreia la Ineu era o episcopie sârbă, ci una românească, la fel ca și celelalte episcopii vechi din Transilvania.

Exercitându-și jurisdicția asupra comitatelor Arad și Zărand, vlădicii arădeni își aveau, așadar, reședința când la Ineu (Ienopolea), când la Lipova (Lippa), când la Mănăstirea Hodoș-Bodrog; în fapt, aceștia erau siliți de împrejurări să își mute reședința, în funcție de pericolul existent. Spre exemplificare, se amintește faptul că turcii ar fi omorât un episcop în Lipova pe la jumătatea secolului al XVI-lea⁴⁰. Este posibil ca aceasta să fie explicația pentru care existau două reședințe episcopale și uneori vlădiciei se retrăgeau la Mănăstirea Hodoș-Bodrog⁴¹.

În registrele fiscale otomane ale orașului Lipova din anul 1554 este menționat, ca prim ierarh arădean cunoscut cu numele, un episcop pe nume **Nestor**. Despre acesta se spunea că a fost căsătorit; dar aceasta era împotriva canoanelor, știut fiind faptul că arhieriei ortodocși erau aleși din cinul monahal. Prin urmare, explicația ar putea fi și aceea că Nestor a fost preot în oraș și locuitor al episcopului titular pe o perioadă de timp, deci nicidecum episcop⁴².

Primul episcop amintit la Lipova este **Daniil**, care, în anul 1563, a cumpărat o casă în Lipova, fiind cunoscut drept „cel dintâi episcop din acel oraș”. Acest episcop s-a refugiat la Ineu după ocuparea Lipovei de către turci⁴³. În acea vreme,

³⁸ † Vasile MANGRA, „Episcopia Aradului...”, p. 93.

³⁹ † Vasile MANGRA, „Episcopia Aradului...”, p. 94.

⁴⁰ P. VESA, *Episcopia Aradului...*, p. 50.

⁴¹ T. ARDELEAN, *Lipova – scaun episcopal...*, p. 92.

⁴² Adrian MAGINA, „The city and the church. Religious life in Lipova, the 14th-16th centuries”, în Ulrich A. Wien (coord.), *Common Man. Society and Religion in the 16th century / Gemeiner Mann. Gesellschaft und Religion im 16. Göttingen, Vandenhoeck & Ruprecht, 2021, p. 257.*

⁴³ P. VESA, *Episcopia Aradului...*, p. 51.

cetatea Ienopolei se afla sub conducerea lui Gheorghe Brancovici sau „Brancovan”, care, potrivit istoriografului maghiar Márki Sándor, a fost „coborâtor dintr-o stirpe cu principii Brâncoveni din Țeara Românească”⁴⁴ sau, potrivit altei păreri, „o rudenie a despoților sârbi cu același nume”, care a primit titlul de comite al Ineului și domeniul la Vilagoș (Șiria), Pâncota, Cenad și Arad, fiind îngropat în biserica ortodoxă din Șiria⁴⁵.

Spre sfârșitul secolului al XVI-lea, episcop al Ienopolei era **Matei**, din botez Moise, un descendent al lui Gheorghe Brancovici. Acesta a avut un fiu, pe nume Solomon, ce i-a urmat la scaunul episcopesc, primind numele de **Sava Brancovici**, pe care, în anul 1605, îl găsim la Ineu, iar în 1606 la Lipova, deoarece, printr-un șiretlic, la 7 aprilie 1606 a cucerit cetatea de la otomani și a dăruit-o principelui Ștefan Bosckay, care i-a oferit mai multe moșii la Bruznic, Rădmănești și Sâmbăteni, precum și satul Hodoș, pe care l-a dăruit apoi Mănăstirii Hodoș-Bodrog⁴⁶. După anul 1616, după ce Lipova a reintrat sub stăpânirea otomanilor, Sava s-a retras la Ineu, iar în anul 1627, a vândut moșiile primite lui Petru Raț Lipoveanul din Ineu, contra sumei de 350 de florini, cu condiția să poată fi răscumpărate fără judecată, dacă va restitui banii⁴⁷.

Următorul episcop al Ienopolei a fost **Longhin Brancovici**, care a călătorit în Rusia după ajutoare pe care le-a și primit din partea țarului. A fost unchiul viitorului mitropolit al Transilvaniei, Sava II Brancovici. Se pare că, după retragerea lui la Mănăstirea Comana, în scaunul vlădicesc de la Ineu n-a mai urmat niciun episcop. Această stare de fapt este confirmată și de preotul și istoricul Nicolae Tincu-Velea, care, în a sa *Istorie bisericească*, menționa că „nu avem date, dară se pare că după moartea lui Longhin nu a mai urmat nimeni în scaunul vlădicesc de la Ienopolea în carele timpuri de persecutare din partea mahomedanismului și a calvinismului”⁴⁸.

Tot pe la jumătatea secolului al XVI-lea, în Lipova păstorea episcopul **Sofronie**, „mitropolitul cetății Lipova și Giula”, avându-și reședința la Mănăstirea Hodoș-Bodrog. I-a urmat episcopul **Ștefan**, pe care îl întâlnim în vizită canonică în Bihor, întărindu-i pe românii de acolo în credința ortodoxă.

În toată această perioadă, episcopii de Ienopole și Lipova s-au aflat sub jurisdicția vechii Mitropolii a Ardealului cu reședința la Bălgrad (Alba Iulia), precum reiese din „diploma de datul 28 Decemvre 1656, prin carea principele Georgiu Rákóczy II confirmă alegerea de Metropolit a lui Sava II Brancovici, care apoi diplomă de confirmare, de carea vorbim, o parte însemnată, și anume din ea

⁴⁴ Sándor MÁRKI, *Aradvármegye monographiája*, vol. II, p. 239, apud. V. MANGRA, „Episcopia Aradului...”, p. 95.

⁴⁵ P. VESA, *Episcopia Aradului...*, p. 51.

⁴⁶ Gheorghe LIȚIU, *Episcopia Aradului – schiță istorică*, Arad, Tiparul Intreprinderilor Eparhiale Ortodoxe Române Diecezana, 1950, p. 14-15.

⁴⁷ Emilian MICU, „Material de documente istorice...”, p. 1-3.

⁴⁸ Nicolae TINCU-VELEA, *Istoria bisericească politico-națională a românilor de preste tot mai ales a celor ortodocși orientali din Austria și cu distincțiunea bătășenilor față de pretențiunile ierarhice și politice ale colonilor sârbești din Austria*, Sibiu, Tipografia Arhidiecezană, 1865, p. 118.

se vede că jurisdicțiunea Mitropoliei de Alba Iulia se estindea nu numai peste toată Transilvania, ci și asupra Bănătuului și a părților din Ungaria propriu-disă, cari erau locuite de Români”⁴⁹. Deci atât Lipova, cât și Ienopolea se găseau sub ascultarea canonică a Mitropoliei Transilvaniei.

1. 2. Înființarea Episcopiei Aradului și teritoriul de jurisdicție al acesteia

La sfârșitul secolului al XVII-lea, conflictele armate dintre turci și austrieci au avut drept rezultat eliberarea părții de vest a Transilvaniei și a Ungariei de sub stăpânirea otomană, părțile bănățene rămânând și pe mai departe sub stăpânirea acestora. În cadrul ofensivei antiotomane, patriarhul Ipekului, Arsenie al III-lea Cernovici, a determinat pe sârbii ortodocși și alte popoare din Balcani să lupte împotriva otomanilor. Acesta a fost silit să părăsească Ipekul și să se refugieze în preajma Belgradului, peste Dunăre, din fața contraofensivei otomane, împăratul Leopold I al Austriei garantându-le unele privilegii, prin Diplomele din 1690, 1691 și 1695. Odată cu patriarhul Arsenie au trecut Dunărea – potrivit vechii istoriografii – aproximativ 40.000 de familii (după unii istorici, 50.000 sau chiar 70.000 de familii)⁵⁰. Aceste privilegii acordate pentru serviciile aduse habsburgilor contra otomanilor, prevedeau, printre altele, dreptul sârbilor ortodocși de a-și păstra vechiul calendar, acela de a-și alege singuri episcopii, de a zidi biserici și de a primi anumite posesii. Acestea se numeau „Privilegii ilirice” și constituiau pentru sârbi obținerea autonomiei în treburile lor bisericești, de aceste privilegii bucurându-se și românii, care vor fi sub ascultarea ierarhilor sârbi până în anul 1829. Începând cu anul 1690, în baza acestor privilegii, patriarhul Arsenie Cernovici a încercat să reorganizeze Biserica Ortodoxă Sârbă din cuprinsul monarhiei habsburgice, luând ființă Mitropolia de Carloviț, cu șapte episcopii sufragane, printre care și Timișoara-Ienopole, unde păstora episcopul Isaia Diacovici, un apropiat colaborator al patriarhului⁵¹.

Un aspect confuz este cel legat de identificarea Ienopolei, locul unde păstora episcopul Isaia Diacovici. Unii istorici identifică Ienopolea drept orașul Ineu de pe malul Crișului Alb, însă în Diploma leopoldină din 1690 se menționează jurisdicția pe care o avea patriarhul Arsenie, ca fiind „toată Grecia, Serbia, Bulgaria, Dalmația, Bosnia, Ienopolea, Herțegovina, ca și în Ungaria și Croația, unde sunt și cât timp vor fi credincioși de-ai noștri acolo”⁵². În această diplomă,

⁴⁹ Augustin HAMSEA, „Biserica română în luptă cu reformațiunea dela 1656-1691. Epoca Mitropolitului Sava Brancovici și cele ce au urmat până la pacea de la Carloveți”, în *Biserica și Școala* (Arad), anul XX, 1896, nr. 8, p. 57.

⁵⁰ Aceste opinii sunt exagerate: în realitate au emigrat aproximativ 35.000-40.000 de persoane, nu de familii.

⁵¹ P. VESA, *Episcopia Aradului...*, p. 55.

⁵² I. D. SUCIU, R. CONSTANTINESCU, *Documente privitoare la istoria Mitropoliei Banatului...*, vol. I, p. 151-152.

Ienopolea este amintită între Bosnia și Herțegovina, deci – logic – ea ar fi situată în afara țării noastre, probabil în părțile Podgoriței (Muntenegru); deci nu ar fi vorba de orașul actual Ineu (pe atunci numit și Boros-Jenö). Istoricul Ilarion Pușcariu, vicarul Arhiepiscopiei Sibiului, în opera sa intitulată *Metropolia românilor ortodocși din Ungaria și Transilvania*, susține faptul că, pe lângă Ienopolea zărăndeană, cu siguranță se mai afla, la sud de Dunăre, o așezare cu același nume. „Dar nici episcopia sau metropolia (cum zice Tincu-Velea) de la Ienopolea nu e limpezită, pentru că afară de Ienopolea acum Borosjenö, mai exista o Ienopolea în ținutul dintre Timișoara și Dunăre, preste care erau episcopi din Timișoara”⁵³. Mai mult decât atât, precum am afirmat mai sus, șirul episcopilor din Ienopolea zărăndeană (Boros-Jenö) se încheie cu Longhin Brancovici, unchiul viitorului mitropolit al Transilvaniei, Sava II Brancovici (1656-1680).

În privința episcopului Isaia Diacovici, acesta a avut posibilitatea de a-și alege scaunul episcopal, privilegiu pe care l-a obținut datorită ajutorului acordat patriarhului Arsenie al III-lea Cernovici în cadrul ofensivei antiotomane. Ar fi dorit să-și păstreze scaunul de la Timișoara-Ienopole, având sediul la Becicherecu Mare, dar nu a fost posibil acest lucru, deoarece prin Tratatul de pace de la Carloviț, din anul 1699, s-a hotărât ca Timișoara și Banatul să rămână sub administrația Porții Otomane, episcopul Isaia Diacovici îndreptându-și atenția, ca atare, spre Arad, unde exista și o comunitate ortodoxă sârbă. Constituirea Episcopiei Aradului nu suplimenta numărul celor șapte episcopii aparținătoare celei de Carloviț, ci lua locul celei desființate de la Oradea, al cărei episcop, Efrem Banianin, a îmbrățișat unirea cu Biserica Romei⁵⁴.

Momentul „nașterii” Episcopiei actuale a Aradului este asociat cu cumpărarea de către Isaia Diacovici a averii fostului căpitan împărătesc Atthomus, fapt confirmat de către autoritățile imperiale prin Diploma din 15 aprilie 1706. Potrivit lui Vasile Mangra, diploma, în original, se afla în „Biblioteca Seminarului din Arad”⁵⁵, de unde – ulterior – se pare că a dispărut. A fost publicată tot de Vasile Mangra, în *Biserica și Școala* din anul 1904, într-un articol intitulat *Material pentru istoria diecesei Aradului*, în limba latină⁵⁶. Ca episcop al Aradului, Isaia Diacovici a păstorit mai puțin de doi ani, fiind ales ca mitropolit al sârbilor și românilor ortodocși din întreg Imperiul Habsburgic, având sediul la Mănăstirea Cruședol, reședința Mitropoliei de Carloviț, până în anul 1717. Cu Isaia Diacovici, primul episcop propriu-zis al Aradului, începe pleiada de episcopi sârbi de până la anul 1829, când a fost ales primul episcop român.

După venirea episcopului Isaia Diacovici la Arad, era necesară o delimitare juridicțională a teritoriului episcopiei arădene. Astfel, prin decretul de confirmare din 30 iunie 1699, scris în limba latină, episcopul Isaia deținea următoarele titluri: „Isaiam Diakovich, Enopolitanum Episcopum ad visitanda Graeci Ritus Tempia, simul et Rasciana per Hungariam, notanter vero Comitatus Zarandiensem,

⁵³ I. PUȘCARIU, *Metropolia românilor ortodocși...*, p. 15 (nota 1).

⁵⁴ P. VESA, *Episcopia Aradului...*, p. 59.

⁵⁵ † Vasile MANGRA, „Episcopia Aradului...”, p. 96.

⁵⁶ † Vasile MANGRA, „Material pentru diecesa Aradului I...”, p. 114-115.

Aradiensem, Bekessiensem, Csanadiensem, Zevriensem et Csongradiensem, denum et per Croatiam, Rascian, Hertzegovinam, Dalmatiam, Podgoriam et Ienopoliam ubi eius Ritus Graeci, Rasciani et Valachi Status Ecclesiastici Religiosi et Saeculares homines haberentur”⁵⁷.

Această Diplomă, emisă de către Cancelaria împăratului Leopold I îi acorda acestuia jurisdicție asupra comitatelor Zărand, Arad, Bichiș, Cenad, Severin, Csongrad, precum și asupra Serbiei, Dalmației, Croației, Herțegovinei, Podgoriței și Ienopolei (cea din sudul Dunării), dar nu și peste românii ortodocși din Bihor, cu toate că Isaia ceruse aceasta și se pare că dorea să o ia și fără aprobare. Interesul ca Isaia să nu îi conducă pe credincioșii din Bihor era din partea catolicilor, care doreau să îi atragă la credința lor. Istoricul Ștefan Lupșa, în lucrarea sa *Istoria Eparhiei Aradului*, păstrată în manuscris dactilografiat în Biblioteca Arhiepiscopiei Aradului, menționează faptul că „împăratul părăsi curtoazia față de ortodocși și acceptă pe față politica de favorizare a prozelitismului catolic printre ei, încât pe românii bihoreni îi considera supuși episcopului catolic al Orăzii”⁵⁸. Cu toate acestea, se pare că jurisdicția asupra părților bihorene s-a manifestat încă înainte de venirea lui Isaia Diacovici la Arad, în 1706, pe când rezida la Becicherec, ca episcop al scaunului de Timișoara-Ienopolea, ea nefiind recunoscută de către autoritățile imperiale.

Astfel, jurisdicția Episcopiei Aradului, în momentul înființării ei, a fost din Ardeal până la Tisa și din Banat până în Bihor. „Geografia istorică a Eparhiei începe de la primele diplome de confirmare ale episcopului Isaia Diacovici, în care sunt menționate comitatele: Arad, Zărand, Bihor, Bichiș, Cenad, Ciongrad, Crasna, Szolnoc, Sătmăr și Maramureș. De la 1829 la 1865, teritoriul de jurisdicție este neschimbat. De la 1865, până la 1939, se adaugă și comitatele Timiș și Torontal. De la 1920 pierde Bihorul împreună cu județele spre nord, iar de la 1939 pierde și teritoriul de la sud de Mureș. De la 1950 câștigă regiunea Hunedoara”⁵⁹. Acest teritoriu destul de întins s-a numit Partium, zonă ce a aparținut administrativ de Ungaria, anterior constituind partea de vest a principatului Transilvaniei.

Dacă jurisdicția Episcopiei Aradului s-a manifestat permanent asupra Hălmagiului, cu oarecare întreruperi minore, jurisdicția asupra Bihorului era destul de neclară, precum am amintit mai sus, până la 1790, când s-a constituit un Consistoriu eparhial ortodox român la Oradea. Acest Consistoriu era supus, din punct de vedere canonic, Episcopiei Aradului, dar putea găsi singur rezolvare problemelor bisericești, disciplinare și celor ce priveau viața matrimonială. În această situație, Episcopia Aradului, împreună cu Consistoriul orădan, aveau „14 protopopiate cu 575 de parohii, din care 43,48% în cele șapte protopopiate ale

⁵⁷ Ștefan LUPȘA, „Suprimarea Mitropoliei Banatului în urma războiului turco-austriac din 1683-1699”, în *Mitropolia Banatului* (Timișoara), anul VIII, 1958, nr. 7-9, p. 190, n. 17.

⁵⁸ Ștefan LUPȘA, Gheorghe LIȚIU, *Istoria Eparhiei Aradului...*, vol. I, p. 152. Părerea celor doi istorici poate fi puțin exagerată, comitatele Timiș-Torontal având ierarhie proprie. De la anul 1949 a primit jurisdicție asupra județului Hunedoara, iar din 1950 asupra regiunii Hunedoara, până la 1968.

⁵⁹ Șt. LUPȘA, Gh. LIȚIU, *Istoria Eparhiei Aradului...*, vol. I, p. 15.

Consistoriului eparhial arădean (Arad, Chișineu-Criș, Zărand, Hălmagiu, Ineu, Buteni, Șiria, Vărădia de Mureș), iar 56,52% în protopopiatele Consistoriului de la Oradea (Oradea, Lunca, Peștiș, Pomezău, Beiuș, Meziad, Beliu)⁶⁰.

Înființarea Episcopiei Oradiei, în anul 1920, a schimbat configurația geografică a Episcopiei Aradului, rămânând 14 protopopiate, 7 la nord de Mureș, (Arad, Buteni, Chișineu-Criș, Hălmagiu, Radna, Ineu, Șiria) și 7 la sud de râul Mureș (Balinț, Belinț, Birchiș, Comloșul Bănățean, Lipova, Timișoara și Vinga). Episcopia Aradului și-a menținut jurisdicția asupra teritoriilor de la sud de Mureș până în anul 1939, când a fost reorganizată Episcopia Timișoarei, dorință mai veche a bănățenilor, ivită în a doua jumătate a secolului al XIX-lea.

1. 3. Episcopia Aradului sub episcopii sârbi (1706-1829)

După cum s-a amintit, primul ierarh al Aradului este socotit a fi episcopul **Isaia Diacovici (1706-1708)**, acesta fiind și cel care ar fi pus bazele Episcopiei actuale a Aradului. Despre personalitatea sa și despre contribuția pe care a avut-o la crearea Episcopiei de la Arad am amintit mai sus, rămânând în mentalul colectiv ca „un bărbatu vrednicu și învățatu, carele a fost înfrumusețatu de la poporu cu numire de înțeleptulu. Acesta a întreprinsu multe călătorii la Viena pe la curtea împărătescă pentru întărirea drepturiloru Bisericii Ortodoxe în Regatulul Ungariei”⁶¹. Aceasta era opinia urmașilor episcopului despre el, fiind numit de popor un om înțelept, care a reușit să câștige drepturi pentru Biserica sa, în urma călătoriilor întreprinse la Viena. După doi ani este numit mitropolit de Carloviț, primind jurisdicție asupra tuturor creștinilor ortodocși din Imperiul habsburgic. În această demnitate nu a rămas foarte mult timp, deoarece, după numai câteva luni a trecut la Domnul, fiind îngropat la Mănăstirea Cruședol.

Al doilea episcop al Aradului a fost **Ioanichie Martinovici (1710-1721)**. Acesta a întreprins mai multe vizite canonice în Bihor, fiind primit foarte bine de clerul și credincioșii ortodocși, însă aceasta a atras nemulțumirea clerului catolic, care a impus episcopului semnarea unei adeziuni de trecere la uniație, pe care episcopul n-a mai recunoscut-o ulterior. Semnarea actului de la Oradea s-a făcut prin constrângere, obținând în schimb dreptul de a hirotoni preoți și de a le da antimise. Actul a fost trimis împăratului, care i-a oferit drept răsplată episcopului jurisdicția asupra comitatelor Arad, Bichiș, Zărand și Bihor⁶².

În cartea preotului Ștefan Lupșa, intitulată *Mănăstiri românești din Transilvania și Ungaria*, apărută în 1936, în *Lista episcopilor și mitropoliților din Transilvania și Ungaria* (după Nicolae Iorga), în dreptul episcopului Ioanichie Martinovici al Aradului apare mențiunea că, în anul 1713, a trecut la uniți⁶³. O explicație plauzibilă ar fi că acea mărturisire de unire de la Oradea ar fi fost făcută

⁶⁰ P. VESA, *Episcopia Aradului...*, p. 64.

⁶¹ I. RUSU, „Cuvântare la Nașterea Sfântului Ioan Botezătorul...”, p. 244.

⁶² P. VESA, *Episcopii Aradului...*, p. 25.

⁶³ Șt. METEȘ, *Mănăstirile românești din Transilvania și Ungaria...*, p. 295.

sub presiunea autorităților politice ale vremii, fiind dus la comandantul militar de la Oradea cu „vina” de a fi făcut vizite canonice în Bihor, dar, ulterior, după ce i-a fost cerută oficial o mărturisire de trecere la uniți nu a mai făcut-o. De aici reiese că mărturisirea de la Oradea a fost făcută din obligație, deci era formală, ulterior dezințându-se de ea. Ceea ce este cu adevărat important este faptul că, odată cu semnarea acestui act, i-a fost recunoscută oficial Episcopiei Aradului jurisdicția asupra părților bihorene.

După moartea episcopului Ioanichie Martinovici, a urmat la cârma Episcopiei Aradului **Sofronie Ravanicianin (1722-1726)**. Jurisdicția Episcopiei Aradului se întindea asupra părților arădene, asupra Bihorului și a Hălmagiului. Despre acest episcop se spune că a întreținut corespondența în limba română cu preoții și credincioșii din zona Hălmagiului și din Bihor, pentru a-i întări în credința lor ortodoxă și pentru a-i feri de prozelitismul catolic. De asemenea, a trimis Curții din Viena memorii împotriva uniației, alcătuite de preoții bihoreni⁶⁴.

Următorul episcop al Aradului a fost **Vichentie Ioanovici (1726-1731)**, având jurisdicție asupra Bihorului și a Hălmagiului. Înainte de a veni la Arad a fost „episcop al Temișvarului (Timișoarei) și al Lipovei și al altor districturi cari se cuvin”, timp în care a tipărit cartea sa intitulată *Învățăături creștinești despre șapte Taine*, în cadrul căreia amintea momente nefaste din cadrul vizitelor canonice din parohii, constatând „multe nespuse spurcăciuni și îngreuieri de suflete, celea ce și a le pomeni cu frică iaste – că s-au aflat bătrâni de optzeci de ani, care, de la nașterea sa, de ispovedanie și de duhovnic n-au știut, ci cât mai vartos cu Sfintele Taine nu s-au cumenicat, bisericile, lăcașuri dumnezeiești nu le-au văzut, fără decât când s-au întâmpnat cuiva dintre aceștia a să căsători sau a să cununa”⁶⁵. Acesta se autointitula astfel: „Vichentie, cu mila lui Dumnezeu, Episcopu pravoslavnic Ioanopolei, Aradului, Hălmagiului a Orăziei celei mari și a Varmegii Aradului și a Bihăriei și a altora”⁶⁶.

Fiind bine informat despre ceea ce-l va aștepta în Bihor în timpul vizitelor canonice, a intervenit la Consiliul de Război din Imperiu, pentru a-și asigura pază militară. La Viena a avut prieteni în acest Consiliu, de pe vremea când a fost vicar mitropolitan la Carloviț. În tot acest timp, tensiunile dintre episcopul arădean și episcopul Csaky din Oradea se înteteau, însă împăratul i-a sfătuit pe cei doi să pună pace, ceea ce s-a și întâmplat în 1730, cu condiția ca episcopul să nu împiedice trecerea ortodocșilor la unire, putând face vizite canonice în Bihor și primind încuviințarea de a-și numi un vicar⁶⁷. În 1731, episcopul Vichentie Ioanovici a fost ales mitropolit la Carloviț.

⁶⁴ Mircea PĂCURARIU, *Istoria Bisericii Ortodoxe Române*, vol. 2, București, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, 1981, p. 528.

⁶⁵ Ioan LUPAȘ, *Istoria bisericească a românilor ardeleni*, Nagyszeben / Sibiiu, Editura și Tiparul Tipografiei arhidiecezane, 1918, p. 118, nota 2.

⁶⁶ Gheorghe CIUHANDU, „Vichentie Ioanovici, Episcopul Aradului (1726-1731) apoi Mitropolit”, în *Triumful Ortodoxiei la Arad*, Arad, Tiparul Tipografiei Diecezane, 1929, p. 223.

⁶⁷ Șt. LUPȘA, Gh. LIȚIU, *Istoria Eparhiei Aradului...*, vol. I, p. 265-266.

Urmașul lui Vichentie a fost **Isaia Antonovici (1731-1748)**. Și el s-a confruntat cu aceleași greutăți din partea episcopilor catolici de la Oradea care căutau, prin orice mijloace, să atragă preoții români la unire, oferindu-le bani și alte foloase materiale. Curtea de la Viena a ordonat o anchetă în 1757, în cadrul căreia s-a descoperit că „mulți preoți, cari la comisiunea regească s-au declarat pe sine ortodoxi, înainte de aceea se gerau de uniți neaoși și primeau angarii și postav pentru dolama preotească sau mundur, cum numiau pe acele vremi reverende și greca – superindumentul ei – de la episcopii latini, Forgacs (Pavel, vicarul catolic n. a.) și Nic. Csaky (episcopul catolic), așa au mărturisit satele Sead (Șiad), Maros (Mărăuș), Olcea (Olcea), Tagado (Tăgădău); cei din Kis-laka (Chișlaca), au spus că de astea capătă încă de pe timpul episcopului Luzensky (1732-1734)”⁶⁸. Acest lucru dovedește cât de josnice erau metodele de a-i atrage pe românii ortodocși la uniție, oferindu-le aceste „daruri” încă de prin anul 1732. Preoții din acele locuri erau foarte săraci, „preoțimea română, mai vârtos cea dosită pe la cele sate mărginene, nu avea talar preoteșc; (salariu – n.n.) cu o reverendă se sfințiau mai multe generațiuni ale unui întreg ținut”⁶⁹, ceea ce dovedește faptul că uniții îi ademeneau cu daruri, pentru a-i determina să-și părăsească credința lor. Mulți dintre preoții bihoreni au declarat că primesc unirea, însă, ulterior s-au lepădat de aceasta.

În anul 1739, după moartea episcopului de la Caransebeș, Eutimie Damianovici, episcopul Aradului cerea numirea sa în acest scaun, ceea ce s-a și întâmplat. A fost numit episcop al celor două eparhii, lucru care va dezavantaja lupta din Bihor pentru păstrarea Ortodoxiei, din cauza distanței pe care o avea de parcurs ierarhul între cele două eparhii. În 1743, a fost numit și în scaunul vacant al Episcopiei Timișoarei, ajungând să își extindă jurisdicția peste tot Banatul. În 1748, a fost ales mitropolit la Carloviț, dar pe drumul înspre Viena pentru a depune jurământul față de Imperiu trece la cele veșnice, fiind îngropat la Buda, în cimitirul „Taban”⁷⁰.

În locul lui Isaia Antonovici a fost ales **Pavel Nenadovici (1748-1749)**, care nu a stat decât un an la Arad, deoarece a fost numit în scaunul mitropolitan de la Carloviț, în locul antecesorului său de la Episcopia Aradului, episcopul Isaia Antonovici. Curtea de la Viena dorea desființarea Episcopiei Aradului, pe de o parte datorită lipsei de averi, dar motivul adevărat era că episcopul Aradului era un „stâlp al Ortodoxiei” în părțile Bihorului și ale Hălmagiului, unde prozelitismul catolic era în floare. Alături de episcopul Nenadovici, în această luptă era angrenat și vicarul de la Carloviț, ce se semna Sinesie sau Simion-Sinesie, cel care a devenit, ulterior, episcop al Aradului⁷¹. Acest lucru dorit de imperiali nu s-a întâmplat, datorită, în primul rând, intervențiilor episcopului Pavel Nenadovici al Aradului la

⁶⁸ Ștefan POP [Gruia = pseudonim], „Din trecutul Bisericii Române bihorene”, în *Revista Teologică* (Sibiu), anul I, 1907, nr. 6, p. 226.

⁶⁹ Șt. POP, „Din trecutul Bisericii Române bihorene...”, p. 227.

⁷⁰ Până în anul 1873 au fost două orașe situate pe un mal și pe celălalt al Dunării. Ele s-au unit în 1873, la 20 noiembrie, formându-se orașul Budapesta, capitala Ungariei.

⁷¹ Șt. LUPȘA, Gh. LIȚIU, *Istoria Eparhiei Aradului...*, vol. I, p. 356.

Curtea imperială, dar și datorită jalbelor pe care bihoreni, în special cei din cartierul Velența din Oradea, le-au făcut la Viena. În ceea ce privește jurisdicția asupra teritoriilor hălmăgene, ele vor rămâne în cadrul Episcopiei arădene, „însă pe viitor episcopilor de la Arad nu li se va mai acorda dreptul de a vizita în persoană Hălmagiul”⁷².

Unul dintre cei mai vrednici episcopi pe care i-a avut Aradul a fost **Sinesie Jivanovici (1751-1768)**, fost vicar al Mitropoliei de Carloviț, pe vremea mitropolitului Arsenie al IV-lea Ioanovici Șacabent, fiind cel care a decis biruința Ortodoxiei în Bihor. Cunoștea, pe lângă limbile sârbă și română, și greaca, latina, germana, franceza și maghiara. Date biografice despre episcopul Sinesie se regăsesc în manuscrisul *Istoria Eparhiei Aradului*, volumul I, monografie întocmită de Ștefan Lupșa și Gheorghe Lițiu, doi preoți vrednici, pasionați de istoria bisericească din vestul țării, într-o notă scrisă de mână, la pagina 384, comunicată de protopopul ortodox sârb din Arad, Ostoici Dragutin, unde se menționează următoarele: „Jivanovici Sinesie (1711-1768), de naștere din Sânanđrei (lângă Buda). Cariera bisericească și-a început-o ca vicar al patriarhului Arsenie al IV-lea Șacabent, după aceea a devenit exarh și stareț al mănăstirilor din Frușka Gora, iar în 1749 e avansat ca stareț al mănăstirii Racovaț. În 1751 s-a sfințit ca episcop al Aradului. A dus o luptă aprigă cu uniații în eparhia Orăzii și a Aradului. Pe timpul lui s-a ridicat rezidența eparhială și Mănăstirea Sfântul Simeon, în Arad-Gai. S-a ocupat și cu scrisul bisericesc. În 1761 a tipărit, la Râmnic, *Pravila sfinților sârbi*, retipărită la Moscova în 1765”⁷³.

În acele timpuri, asaltul catolicismului asupra credincioșilor ortodocși din eparhia Aradului a fost colosal, mai ales asupra părților bihorene și hălmăgene. Lupta episcopului Sinesie pentru jurisdicția asupra Bihorului și păstrarea credinței ortodoxe era foarte grea, însă acesta a adunat scrisori de adeziune ale preoților bihoreni, în care ei manifestau deplină ascultare față de episcopul din Arad, pe care le-a trimis Curții imperiale din Viena, ce i-a eliberat un permis, care-i dădea posibilitatea de a vizita Bihorul. Astfel, în 27 iulie 1752, Imperiul Habsburgic a publicat un ordin prin care poporul neunit (ortodox) să nu mai fie silit să-și lepede credința și să treacă la unire. Tot în acest sens, Maria Tereza a dat un decret, la 1 octombrie 1752, care prevedea „ca iliricescul norod sârbesc și românesc din Ungaria și Banatul Temișvării și din granița militară să poată serba și lucra după bătrânul călindariu al Răsăritei Biserici a legii grecești, ținând numai patru praznice râmlenești (catolice – n.n.), întâia zi de Înviere, Pogorârea Sfântului Duh, Nașterea lui Hristos și trupul lui Hristos sau azimei cum au sucuit (obișnuit – n.n.), iar în celelalte praznice râmlenești numai de la optule până la al unsprezecele ceas, toate neșugătoarești meșteșugitelor dughene a să închide și întru acele vremi întru dânsel nice un fel carii-s cu băatură sau cu toială (gălăgie – n.n.) meșteșug a nu lucra”⁷⁴. Aceste înlesniri au fost acordate pentru a stopa emigrarea masivă a militarilor sârbi din Câmpia Aradului spre Ucraina, unde au întemeiat 31 de localități, toate fiind

⁷² Șt. LUPȘA, Gh. LIȚIU, *Istoria Eparhiei Aradului...*, vol. I, p. 366, 371.

⁷³ Șt. LUPȘA, Gh. LIȚIU, *Istoria Eparhiei Aradului...*, vol. I, p. 384.

⁷⁴ Șt. LUPȘA, Gh. LIȚIU, *Istoria Eparhiei Aradului...*, vol. II, fasc. 1, p. 16.

denumite după așezările de unde au plecat, Pecica, Semlac, Nădlac, Vârșet, Panciova, Păuliș, Mândruloc etc.

În privința Hălmaگیului, episcopului i-a fost interzis de a face vizite canonice în zonă, având însă dreptul de a încasa „veniturile vlădicești din ținut”. În tot acest timp, abuzurile uniților față de ortodocși se intensificau. Preoții și credincioșii de acolo au înaintat scrisori de protest față de această situație, ele fiind trimise la Viena. Văzând situația creată și auzind despre abuzurile pe care le săvârșeau uniții, Curtea imperială a deschis o anchetă, ce a constatat că doar 3 preoți și 4 iobagi s-au declarat uniți. Decretul imperial din 7 septembrie 1754 a oferit episcopului posibilitatea de a face vizite canonice în această zonă, această situație reprezentând o victorie uriașă asupra prozelitismului unit⁷⁵.

Episcopul Sinesie Jivanovici a făcut numeroase vizite canonice în întreaga eparhie, însă cele mai grele momente le-a trăit în Bihor, unde catolicii doreau sub orice formă să-i atragă la uniție pe românii ortodocși. Cele mai însemnate momente în care episcopul și-a vizitat credincioșii au fost cele din 1754-1755, în cadrul protopopiatelor arădene și cele din 1759, în protopopiatele bihorene. În urma vizitei din cele opt protopopiate arădene, episcopul a întocmit o conscripție ce arăta numărul parohiilor, al bisericilor (hramul, din ce au fost făcute, starea lor), al filiilor și al preoților. Acest document era semnat de Sinesie Jivanovici, fiind datat la 6 aprilie 1755. În cadrul vizitelor au fost cercetate opt protopopiate arădene: Șiria, Zărand, Vărădia, Hălmaگیu, Buteni, Pecica, Nădlac și Arad, fiind menționate un număr de 164 de biserici și 220 preoți. În orașul Arad, unde era și reședința episcopului, erau trei biserici, Capela de la reședința episcopală având hramul „Bunavestire”, Catedrala, zidită cu treizeci de ani înainte, cu hramul „Nașterea Sfântului Ioan Botezătorul” (ea a fost dărâmată, iar în locul ei s-a ridicat actualul Liceu „Moise Nicoară”) și Biserica sârbească, ce a fost edificată înainte cu 40 de ani de această conscripție, cu hramul „Sfinții Apostoli Petru și Pavel”⁷⁶.

În anul 1759 episcopul Aradului a făcut vizite canonice în părțile bihorene, având acordul împărătesei Maria Tereza, însă cu oarecare condiții și anume ca episcopul să fie însoțit de un „solgăbirău”⁷⁷, să nu viziteze decât anumite sate care erau majoritar ortodoxe, să nu dezavantajeze prin discurs uniția și să nu primească de la oameni scrisori care conțin plângeri. În cadrul acestor vizite canonice, episcopul a fost însoțit de secretarul său, de protopopul Șiriei, Teodor Popovici, care era paroh în Gașa, și de un alt preot, al cărui nume nu se cunoaște. Aceștia au fost primiți cu mare bucurie de credincioșii români, care le ofereau daruri în bani și în natură, cu care s-a început construcția reședinței de vară de la Mănăstirea Arad-Gai.

Una dintre preocupările majore ale episcopilor Aradului a fost păstrarea rânduiei în Biserică atât în rândul slujitorilor, cât și în rândul credincioșilor. Pedepsele pe care le primeau clericii care nu respectau canoanele erau foarte aspre,

⁷⁵ P. VESA, *Episcopii Aradului...*, p. 49-50.

⁷⁶ Silviu DRAGOMIR, „Statistici sârbești din dieceza Caransebeșului și a Aradului în veacul XVIII”, în *Foaia Diecezană* (Caransebeș), anul XXIII, 1908, nr. 51-52; anul XXIV, 1909, nr. 6, 9, 10.

⁷⁷ Funcționar din fosta administrație austro-ungară, ulterior, pretor sau primpretor.

fiind menite să devină pildă vie păstoriților lor. Privitor la disciplina clerului, se știe despre Sinesie Jivanovici că era preocupat de acest lucru. Preotul Teodor Popovici din Comlăuș, care s-a recăsătorit a doua oară fără a cere dispensă, a fost închis și a fost trimis disciplinar la Mănăstirea Hodoș-Bodrog. Preotul Pascu din Neagra a fost oprit de la cele sfinte, iar preoții Ianoș din Roșia Nouă și Adam din Bârsa n-au mai primit dreptul de a sluji, tot datorită abaterilor canonice. În 1753, doi preoți din apropiere de Sântana au fost momiți de călugării piariști de acolo să treacă la uniție. Aflând episcopul despre aceasta, a prins pe unul dintre ei, l-a închis în temnița de la reședință, iar duminica următoare l-a dus la catedrală și l-a răspopit, tăindu-i părul și barba. Tot în același an, a venit în Curtici un preot unit din Ardeal, care a început să catehizeze pe ortodocșii din localitate. Aflând episcopul despre aceasta, l-a prins și l-a întemnițat, de unde l-a eliberat în schimbul promisiunii că o să treacă la Ortodoxie, punându-l să semneze o declarație în acest sens⁷⁸.

În 1768, la 14 martie, episcopul Sinesie Jivanovici a părăsit această lume, fiind înmormântat în fața Sfântului Altar la Mănăstirea Gai, pe care a ctitorit-o. În testamentul său, datat 12 ianuarie 1768, episcopul îi scria mitropolitului de la Carloviț, Pavel Nenadovici, „să fie cu ochii deschiși asupra Eparhiei Aradului, mai ales peste ținutul Orăzii și al Hălmagiului și să poarte de grijă, ca creștinii pravoslavnici și credincioșii acestei eparhii să nu se clatine”⁷⁹. Aceasta arată cât de mult a iubit Ortodoxia și pe credincioșii rânduiți lui spre a-i păstori. Biograful său, un ieromonah sârb, l-a caracterizat pe episcopul Sinesie Jivanovici „ca cel mai respectat și mai plin de vrednicii între ierarhii veacului al XVIII-lea”⁸⁰.

Timp de peste un deceniu, Episcopia Aradului a fost păstorită de un ierarh erudit, **Pahomie Cnejevici (1770-1783)**. Acesta a întâmpinat aceleași greutăți pe care le-au avut și predecesorii săi în ceea ce privește menținerea jurisdicției Episcopiei Aradului asupra Bihorului și a Hălmagiului. În părțile Hălmagiului erau interzise vizitele pastorale ale episcopului de la Arad, acest fapt producând nemulțumiri în rândul credincioșilor de acolo, care i-au adresat mai multe petiții episcopului de la Arad, în cadrul cărora își exprimau nemulțumirile, acesta înaintându-le mai departe, mitropolitului de la Carloviț. Eforturile acestora n-au rămas nerăsplătite, astfel, din anul 1777, districtul Hălmagiului a reintrat sub jurisdicția Episcopiei Aradului, aceasta menținându-se în mod neîntrerupt până astăzi⁸¹.

În anii în care a păstorit Pahomie Cnejevici, prozelitismul unionist a atins cote maxime. Ortodoxia din Bihor a fost lăsată sub supravegherea protopopului Ioan Miatovici din cartierul Velența din Oradea. Din cauza lăcomiei, acesta s-a lăsat atras de promisiunile vicarului unit Meletie Kovács, care i-a promis anumite favoruri, în schimbul propagandei pentru unire. Aflând episcopul despre aceasta, l-a întemnițat în închisoarea de la Consistoriul eparhial, ca la sărbătoarea Paștilor,

⁷⁸ P. VESA, *Eparhia Aradului în timpul episcopului Sinesie Jivanovici...*, p. 86-87.

⁷⁹ Șt. LUPȘA, Gh. LIȚIU, *Istoria Eparhiei Aradului...*, vol. II, f. 3, p. 213.

⁸⁰ P. VESA, *Eparhia Aradului în timpul episcopului Sinesie Jivanovici...*, p. 179.

⁸¹ P. VESA, *Episcopii Aradului...*, p. 67.

din 1777, să-l caterisească. În locul lui Miatovici a fost numit arhimandritul Ghenadie Totovici, colaborator de încredere al episcopului Pahomie. Acesta a rămas la Oradea în această funcție numai până în anul 1783, care a fost și anul morții episcopului. Deoarece a fost pârât Curții din Viena că se împotrivesc unirii, a fost transferat din Bihor, conducerea bisericească fiind încredințată unui protopop⁸². În 1783, episcopul Pahomie Cnejevici a trecut la cele veșnice, întreaga sa avere revenind Episcopiei Aradului.

Conducerea Episcopiei Aradului a fost încredințată arhimandritului Pavel Avacumovici pentru scurt timp, până la venirea episcopului **Petru Petrovici (1783-1786)**. Instalarea episcopului a avut loc abia în 1784, la 1 mai, la ceremonie fiind invitat și episcopul unit al Oradiei, Moise Dragoș, care n-a răspuns invitației, deoarece episcopul Petrovici a fost cel care a pus piatra de temelie a Bisericii cu lună din Oradea, deși episcopul unit s-a opus⁸³. Perioada în care a păstorit episcopul Petru Petrovici a fost una foarte grea, deoarece la 2 martie 1777 a fost înființată Episcopia unită de la Oradea, sub conducerea lui Moise Dragoș⁸⁴ și au izbucnit răscoale țărănești îndreptate împotriva abuzurilor moșierilor, care prevesteau răscoala din 1784, condusă de Horea, Cloșca și Crișan. În anul 1782, vicecomitele Aradului a fost prins de răsculați și ținut prizonier la Dumbrăvița. Episcopul Aradului s-a remarcat prin grija față de păstoriții săi, contribuind la eliberarea lui Forray, înaintând un raport către Camera aulică în care solicita ca aceasta să intervină la împărat în favoarea răsculaților și un alt raport către împăratul Iosif al II-lea, în care relatează despre misiunea lui la Dumbrăvița. În urma acestor rapoarte, împăratul a acordat grațierea tuturor iobagilor răzvrățiți⁸⁵. Episcopul a mai intervenit la Viena și pentru eliberarea unor preoți și protopopi din zona Sebișului și a Beliului, care au participat activ la răscoala din 1784.

A fost un ierarh de neam sârb, dar a manifestat multă iubire față de credincioșii săi români, luând poziție față de represiunile nobililor, dar și împotriva prozelitismului uniat. A păstorit Eparhia Aradului până în 1786, când a fost transferat la Timișoara, conducerea Episcopiei fiind încredințată temporar egumenului Mănăstirii Hodoș-Bodrog, Teodosie Ioanovici, care era român. Dacă n-ar fi intervenit Mitropolitul de la Carloviț, ca să impună tot un episcop de neam sârb la Arad, acesta ar fi fost momentul în care ar fi venit primul episcop român într-o episcopie majoritar românească.

Ultimul episcop sârb al Aradului a fost **Pavel Avacumovici (1786-1815)**, fost egumen la Mănăstirea Bezdin și episcop la Pacraț. Un moment important petrecut sub păstoria episcopului Avacumovici a fost convocarea „Marelui sobor

⁸² P. VESA, *Episcopii Aradului...*, p. 68-70.

⁸³ N. IORGA, *Români și slavi, români și unguri...*, p. 43; A se vedea și Gh. LIȚIU, „Istoria Eparhiei Aradului...”, p. 22.

⁸⁴ Eduard I. GĂVĂNESCU, „De la episcopul Pahomie Cnezevici la episcopul Petru Petrovici – Câteva informații”, în *Biserica și Școala (Arad)*, anul LXI, 1937, nr. 1, p. 12.

⁸⁵ Ed. I. GĂVĂNESCU, „În preajma răscoalei lui Horia – un raport inedit al episcopului Petru Petrovici”, în *Revista Istorică (București)*, anul XXIV, 1938, nr. 7-9, p. 253-258. Aici se găsește raportul complet al episcopului Petru Petrovici, adresat împăratului, în limba latină.

(Congres) al românilor ortodocși de la Timișoara” în 21 august/1 septembrie 1790. În cadrul acestuia, s-au discutat probleme de ordin economic, ivite în cadrul eparhiilor și mănăstirilor, dar și probleme canonice, în ceea ce privește disciplina clerului și a căsătoriilor mixte. Aici a fost pusă pentru prima dată problema separației ierarhice dintre români și sârbi, idee ce se va materializa peste câteva decenii. Tot în cadrul Congresului de la Timișoara s-a hotărât ca, acolo unde sunt comunități românești, învățământul să se facă în limba maternă, iar drepturile preoților ortodocși să fie aceleași cu ale romano-catolicilor⁸⁶. În cadrul acestui Congres s-a propus Comisiei aulice înființarea unui vicariat la Oradea, care să fie supus din punct de vedere canonic episcopului arădean. Împăratul Leopold a dispus înființarea acestuia în 1792, însă el nu a fost înființat decât în anul 1793. „Congresul național din Timișoara în două cauze și-a mai adus aminte de Români, odată, prin decretarea înființării Consistoriului din Oradea, pus sub jurisdicțiunea episcopului din Arad; apoi decretarea unei tipografii naționale, pentru tipărirea de cărți slaveno-serbesci și românești care din urmă decretare a ramas literă mortă”⁸⁷. Acest Consistoriu a funcționat până în anul 1920, când s-a înființat Episcopia de la Oradea, sub păstoria episcopului Roman Ciorogariu.

În anul 1792, a început războiul între Franța revoluționară și Imperiul Habsburgic. Episcopul Aradului n-a stat deoparte, acordând ajutoare Imperiului pentru cheltuieli de război, desfășurând și o campanie de mobilizare a tinerilor în cadrul armatei. Dimitrie Țichindeal, viitorul profesor al Preparandiei din Arad, a fost încadrat pe post de preot militar. Drept recunoștință pentru jertfele aduse, a fost aprobată înființarea Preparandiei, în anul 1812, la Arad, unde au activat renumiți profesori, dintre care îi amintim pe Dimitrie Țichindeal, pe Constantin Diaconovici-Loga, pe Iosif Iorgovici și alții. În cadrul ceremoniei de deschidere, episcopul Aradului a săvârșit Sfânta Liturghie la Catedrala din Arad, arătând folosul pe care îl va avea această școală în rândul poporului român⁸⁸.

Episcopul Pavel Avacumovici săvârșise mai multe nedreptăți în ceea ce privește administrarea Eparhiei, dar era cunoscută opoziția acestuia față de drepturile românilor în ceea ce privește progresul național și cultural. Moise Nicoară, în „Memoriul-recurs” din 1816, îl acuza pe acesta, printre altele, de „simonie” (vinderea harului pe bani), hirotonirea „preoților lipsiți de inteligență” și imorali, contra unor sume de bani. Episcopul a contribuit la publicarea cărții *Oglinda, arătată omului înțelept* a preotului Nicolae Horga-Popovici de la Seleuș, „unul dintre cei mai distinși moralicește și intelectualicește preoți”, dar l-a defavorizat pe acesta, în momentul în care a dorit să candideze pe postul de protopop al Butenilor, numindu-l pe altul, care i-a dat suma de 14.000 de florini. A mai fost acuzat că a distrus Mănăstirea Arad-Gai, care era reședință episcopală, înstrăinând obiectele de cult și clopotele Mănăstirii. La slujbele din Catedrală nu s-a mai permis citirea și cântarea în limba română. Un elev preparand a fost palmuit pentru că a zis „Mărire Tatălui...”, în loc de „Slavă...”. De asemenea, la

⁸⁶ P. VESA, *Episcopia Aradului între 1786-1830...*, p. 31.

⁸⁷ I. PUȘCARIU, *Metropolia românilor ortodocși...*, p. 39.

⁸⁸ T. BOTIȘ, *Istoria Școlii Normale...*, p. 23, 25.

înmormântarea episcopului Pavel Avacumovici, fiind de față mulți preoți din Arad, nu li s-a permis elevilor preparanți să cânte românește, amenințându-i că vor fi eliminați⁸⁹.

Ierarhia sârbească, exploatând privilegiile acordate, dorea deznaționalizarea românilor și asimilarea lor. În acest sens, mitropolitul de Carloviț, Ștefan Stratimitovici (1790-1831) a căutat subjugarea românilor ortodocși. „Archiepiscopul și mitropolitul Stratimirovici a guvernat Biserica Ortodoxă, ani 36, punându-și toate silințele pentru slavizarea Romanilor. Din a lui epocă datează cele mai multe nume familiare slavizate la Români, ales la cei din Banat. Chiar și prin cerculare se demandase, ca tuturor școlarilor români să li se adauge câte un „vici” la numele familiar”⁹⁰. Tot acesta a afirmat de mai multe ori că „nimic nu-i mai urât, decât limba română”⁹¹, arătând prin această afirmație disprețul față de românii ortodocși, supuși Mitropoliei de Carloviț. Toate aceste lucruri n-au făcut decât să accentueze dorința legitimă a românilor de a fi păstoriți de episcopi de un neam cu ei și de a reînființa Mitropolia Transilvaniei.

Într-un articol din anul 1870, publicat în revista *Albina* de la Pesta, era zugrăvită atitudinea episcopului atât față de credincioșii săi, cât mai ales față de preoții români: „Episcopulu Avacumovicu presida la mesa consistoriului cu corbaci (baston pentru bătaie – n.n.) în mână și de loviturile lui nu erau scutiți nici înșiși protopresviterii”⁹². Această teroare instituită de episcop și de acoliții săi avea rolul de a-i intimida pe români, simțind parcă dorința românilor de dezrobire religioasă. Spre sfârșitul vieții episcopul s-a îmbolnăvit, conducerea Eparhiei fiind încredințată arhimandritului Moise Manuilovici de la Bodrog, care și el a săvârșit nenumărate abuzuri împotriva românilor ortodocși. Ultimul episcop sârb de la Arad a trecut la cele veșnice la data de 13 august 1815.

1. 4. Lupta pentru dobândirea unui episcopat românesc

Abuzurile ierarhiei sârbești i-au determinat pe români să lupte pentru alegerea unui episcop din neamul lor. La început, odată cu venirea sârbilor în aceste părți, pe la sfârșitul veacului al XVII-lea, ierarhia și-a protejat păstoriții, privilegiile primite din partea Imperiului extinzându-se și în favoarea românilor, dar, pe parcurs, aceasta a devenit asupritoarea neamului românesc, interzicându-le limba română în biserici și în școli, promovând pentru preoție oameni imorali și slab pregătiți. Nemulțumirile adunate de români au ajuns la limită, Preparandia, înființată în 1812, fiind centrul acestei lupte pentru dezrobirea bisericească de sub

⁸⁹ Damaschin IOANOVICI, „Câteva momente din lupta pentru episcop românesc la Arad”, în *Revista Teologică* (Sibiu), anul X, 1916, nr. 13-20, p. 250-255.

⁹⁰ I. PUȘCARIU, *Mitropolia românilor ortodocși...*, p. 37.

⁹¹ T. BOTIȘ, „Pagini din istoria desrobirii”, în *Triumful Ortodoxiei la Arad*, Arad, Tiparul Tipografiei Diecezane, 1929, p. 163.

⁹² „Foișiora – Ierarhia și națiunea Română în suferințele ei seculare și Martirul lui Moise Nicoră”, în *Albina* (Pesta), anul V, 6/18 Decembrie 1870, nr. 108, p. 4.

sârbi și de afirmare națională. Profesorii acestei școli, avându-l în frunte pe Dimitrie Țichindeal, au fost cei care au ajutat la înfăptuirea acestui ideal al românilor, alături de „eroul și martirul Moise Nicoară”, începând cu anul 1815, după moartea episcopului Pavel Avacumovici, solicitând împăratului ca „episcopul lor să fie cu sângele și cu inima de român”. Abia în anul 1829, după multe tergiversări, la Arad a fost numit primul episcop român, în persoana lui Nestor Ioanovici⁹³. Astfel se încheie, în cadrul Episcopiei Aradului, perioada episcopilor sârbi, în număr de zece, începând cu Isaia Diacovici, cel care a și contribuit la înființarea acesteia.

Dacă episcopii Aradului fuseseră sârbi, majoritatea covârșitoare a credincioșilor o constituiau însă românii. În pofida acestei evidențe, în cadrul mănăstirilor erau numiți egumeni sârbi, dintre protopopi erau numiți cei de etnie sârbă, numele preoților români erau sârbizate, candidaților români la preoție li se cereau anumite sume de bani. Aceste abuzuri i-au determinat pe românii din Arad, din Banat și din Crișana să solicite episcopi din neamul lor. Ultimul episcop sârb al Aradului, Pavel Avacumovici, era informat, în 1792, că preoții și credincioșii Eparhiei Aradului erau nemulțumiți de atitudinea nobililor maghiari și de ierarhia bisericească: „m-a înștiințat că s-ar fi ridicat unii, mai cu seamă în Banat, care năzuiesc să asmută norodul românesc asupra națiunii maghiare și a episcopilor de credința lor, trimițând din loc în loc scrieri atâtaoare preoților”⁹⁴.

În anul 1812, a fost înființată Preparandia din Arad. Primii dintre profesorii acestei instituții de învățământ au fost cei care au aspirat la crearea unei Biserici naționale, care să aibă în frunte episcopi români, dorind să se separe de Mitropolia de la Carloviț. Cel mai de seamă dintre inițiatorii acestui proiect a fost **Dimitrie Țichindeal**, paroh în Becicherecu Mic, apoi profesor la Institutul Pedagogic, alături de alți profesori emeriți, **Constantin Diaconovici-Loga**, **Iosif Iorgovici** și alții. Aceștia au înaintat Curții din Viena și Mitropoliei din Carloviț mai multe memorii ce vizau drepturi pentru românii din Eparhia Aradului, de a avea episcop „negreșit om din neamul lor, cu sângele și cu inima română”. Cea mai importantă petiție înaintată împăratului Francisc I, scrisă în limba latină, se intitula *Supplex Libellus Valachorum Diecensis Aradiensis Francisco I Imperatori Collatio mense Iuli, 1814*, iar în limba română *Instanția clerului și poporului românesc din diecesa Aradului, dată imperatului Franciscu I a. 1814*, publicată de Vasile Mangra în periodicul *Biserica și Școala*⁹⁵. În această petiție se solicita ca, alături de Arad, și în celelalte două eparhii, la Timișoara și Vârșet să fie aleși episcopi români, bazându-se pe datele unui recensământ din 1769, realizat de „Clari Grofulu

⁹³ T. BOTIȘ, „Cuvântarea P. C. Sale Părintelui Dr. Teodor Botiș, Rectorul Academiei Teologice din Arad, rostită în data de 26 octombrie 1929 la Serviciul divin oficiat în Paraclisul fostei reședințe episcopoești din Arad-Gaiu”, în *Triumful Ortodoxiei la Arad*, Arad, Tiparul Tipografiei Diecezane, 1929, p. 57-58.

⁹⁴ I. D. SUCIU, R. CONSTANTINESCU, *Documente privitoare la istoria Mitropoliei Banatului...*, vol. I, p. 485.

⁹⁵ † Vasile MANGRA, „Instanția clerului și poporului românesc din Diecesa Aradului, dată imperatului Franciscu I, a. 1814”, în *Biserica și Școala* (Arad), anul II, 1878, nr. 27, p. 211-213 și nr. 28, p. 220-221.

și Presidentulu Banatului” (Groful și conducătorul Banatului – n.n.), din care reieșea că, din totalul de 450.000 de suflete, nici 80.000 nu sunt sârbi, români fiind peste 300.000. De asemenea, după *Declaratoriul* din 1777, în Episcopia Aradului cu 14 protopopiate, cu 480 de parohii matere și 126 de filii, trăiau în majoritate români, doar în trei localități sunt și sârbi alături de români, deci erau comune mixte. În Episcopia Timișoarei erau zece protopopiate („protopresbiteraturi”), cu 287 de parohii, un singur protopopiat, cel al Chichindei, era alcătuit doar din sârbi, iar din protopopiatele Cenad și Becicherecu Mare, 40 de comune erau mixte. În Episcopia Vârșețului erau 6 protopopiate, cu 239 de parohii și 19 filii, aproape toate comunitățile fiind mixte. Așa arăta raportul populației în acele vremuri, fiind pe deplin justificate doleanțele românilor. Semnatarii acestei petiții erau „Totu clerulu și poporul românesc”⁹⁶.

Prin acțiunile sale, Dimitrie Țichindeal a deranjat foarte tare ierarhia de la Carloviț și, acuzat fiind de mai multe fapte imorale, neadevărate, a fost destituit din cadrul Preparandiei și trimis în parohia Becicherecu Mic. După moartea episcopului Avacumovici în 1815, sfătuit de episcopul unit de la Oradea, Samuil Vulcan, care avea și el interes să numească în scaunul vacant de la Arad un episcop român, slab și obedient, pentru a-l putea controla și astfel să-i determine pe români să treacă la unire, Dimitrie Țichindeal a înaintat un alt memoriu Curții imperiale, în care se solicita episcop român.

După destituirea de la Preparandie, Dimitrie Țichindeal l-a propus pe **Moise Nicoară** de a fi continuatorul luptei românilor pentru alegerea unui episcop din neamul lor. Acesta era originar din Giula (localitate situată astăzi în Ungaria), având o aleasă pregătire intelectuală, cunoscând mai multe limbi. Îndată după moartea lui Avacumovici, Moise Nicoară a fost ales de către preoții și intelectualii români din Arad, să-i reprezinte la împărat, având aceleași doleanțe. Au fost înaintate petițiile precedente și s-au prezentat împăratului noi memorii, dar fără niciun rezultat. În cele din urmă, văzând că de la Viena nu primește un răspuns favorabil, s-a întors acasă. Între timp, la Arad, Iosif Putnic a fost numit administrator al Eparhiei în locul defunctului episcop. El i-a determinat pe preoții români să trimită o petiție către împărat, în care să scrie că nu-l recunosc pe Moise Nicoară drept reprezentantul lor. Părăsit și trădat de cei cărora le reprezenta interesele, Moise Nicoară a împărțit aceeași soartă ca Dimitrie Țichindeal, fiind discreditat în mod intenționat, fără să poarte vreo vină. A fost întemnițat în două rânduri, în cele din urmă fiind eliberat. A părăsit Aradul în 1825, stabilindu-se la București⁹⁷.

Cum orice speranță părea pierdută cu privire la drepturile românilor din Eparhia Aradului, Moise Nicoară a suferit mult. Dar lucrurile s-au schimbat. Mișcarea națională a românilor a devenit tot mai puternică, ajungând la apogeu în anul 1829, când la Arad a fost numit primul episcop român, în persoana lui Nestor

⁹⁶ T. V. PĂCĂȚEAN, *Cartea de Aur...*, vol. I, p. 145.

⁹⁷ M. PĂCURARIU, *Istoria Bisericii Ortodoxe Române...*, vol. 3, p. 81-82.

Ioanovici; iar aceasta, datorită perseverenței tuturor preoților și credincioșilor români ce au luptat pentru acest ideal.

În perioada anilor 1815-1830, disciplina clericală a fost foarte aspră, „decă cineva cădea în vreunu pecatu de și ne însemnatu – era cât de aspru pedepsitu”⁹⁸. Preotul Mihai Nemeș din Cinteii, protopopiatul Chișineu-Criș, pentru că a lucrat duminica după masă a fost întemnițat în închisoarea de la Consistoriu 15 zile. Preoții din Tauț, protopopiatul Vilagoșului (Șiria – n.n.), Daniel, Ioan și Teodor Pleșu au fost caterisiți pentru că au distrus arhiva parohială. Preoții Sava Popovici și Ioan Jacoș din Sâmbăteni, protopopiatul Arad, au fost încarcerati în temnița Comitatului în 1826, pentru că au îndemnat poporul să destituie pe notarul locului. Preoții nu aveau voie să facă negoț. Cei care mergeau la târg, mânau boii sau caii și își vindeau produsele agricole erau aspru pedepsiți. A fost pedepsit preotul Nicolae Teleceanu din Covăsânț, pentru că vindea vin și rachiu, semnându-se în mai multe epistole adresate împăratului „Grofu alu Aradului” (mare latifundiar). Erau dojeniți preoții care nu purtau reverendă, îmbrăcându-se în veșminte civile, fiind asemănați cu iudeii. Preotul care lipsea de la Sfânta Liturghie din biserica pe seama căreia a fost hirotonit, chiar dacă erau mai mulți preoți la aceeași biserică, era pedepsit. În 1826, preotul Loghin Bucatoș de la Cuied a fost „lipsitu de preoție” (caterisit – n.n.), că n-a vrut să înmormânteze un țigan sărac⁹⁹.

Episcopia Aradului a fost administrată, în perioada de sedisvacanță, de către starețul mănăstirii Hopovo, arhimandritul Antonie Brancovici, care nu a fost pe placul românilor, fapt pentru care împăratul nu l-a numit episcop. A urmat arhimandritul Procopie Bolici de la mănăstirea Racovaț, care s-a remarcat prin grija lui pentru instruirea preoților și ocuparea parohiilor rămase fără preoți. În 1818, a fost numit administrator eparhial episcopul de la Pacraț, Iosif Putnic, care se pare că avea origini românești. Cea mai importantă realizare din timpul cât Iosif Putnic administra eparhia a fost înființarea, în 1822, a „Școlii clericale”, adică a Institutului Teologic¹⁰⁰.

Această perioadă a fost deosebit de grea pentru românii ortodocși din Eparhia Aradului, însă curajul unor iubitori de Dumnezeu și de Neam a făcut posibilă venirea la conducerea episcopiei a unor ierarhi români.

1. 5. Episcopia Aradului sub episcopii români (1829-1918)

Numirea unui episcop român la cârma Episcopiei Aradului dovedește faptul că lupta dusă de preoții și credincioșii români din această Eparhie, în fruntea căroră au stat Dimitrie Țichindeal și Moise Nicoară, n-a fost zadarnică. După un sfert de veac de sedisvacanță, în 1829 a ajuns la cârma Episcopiei Aradului un episcop român, pe nume **Nestor Ioanovici (1829-1830)**, originar din Făgăraș, fost egumen

⁹⁸ D. POPA, „Mominte interesante din istoria Episcopiei Aradului”, în *Biserica și Școala* (Arad), anul VII, 1878, nr. 48, p. 420.

⁹⁹ D. POPA, „Mominte interesante din istoria Episcopiei Aradului...”, p. 420.

¹⁰⁰ D. POPA, „Mominte interesante din istoria Episcopiei Aradului...”, p. 419.

al mănăstirii Bezdin. La Arad, episcopul Ioanovici a păstorit un an de zile, din 1829 și până în 1830. În timpul păstoririi sale a fost preocupat de stoparea nedreptăților făcute de domnii de pământ asupra preoților și de protejarea credincioșilor din Eparhie față de abuzurile administrației maghiare.

În privința disciplinei clerului, episcopul Nestor Ioanovici a luat măsuri aspre. Pe preotul Dimitrie Hotăran din Șimand l-a pedepsit pentru că cerea bani foarte mulți la slujbele de înmormântare. Pe preotul Iosif Milici din Șiria l-a pedepsit pentru că era bețiv și întreținea corespondența cu episcopul unit de la Oradea, Samuil Vulcan, părăsind Ortodoxia. Acest preot a primit canon disciplinar să stea la mănăstire, toate cheltuielile revenind celui ce a greșit. Au fost judecate și cazuri matrimoniale. Asesorii (consilierii – n.n.) consistoriali erau cei care cercetau cazurile, la final chemau părțile, sfătuindu-i să se împace. Deciziile Consistoriului Episcopiei Aradului puteau fi contestate, apelând forurile ierarhice superioare, în cazul de față Consistoriul Mitropolitan de la Carloviț¹⁰¹. Printre măsurile luate în privința îmbunătățirii vieții moral-religioase a credincioșilor săi, prin Pastorală sa din 18 octombrie 1829, interzicea săvârșirea nunților vara și toamna, pe considerentul că uneori nunțile țineau zile întregi, iar oamenii pierdeau timpul inutil, ajungând în pragul sărăciei. De asemenea, se îngrijea de sănătatea credincioșilor săi, îndemnând, în cadrul aceleiași Pastorală, la cumpătare în privința consumului băuturilor alcoolice, „băuturile acelea, vinul și răchia, toamna fiindu crude, neaședate, ușoru strică sănătatea”¹⁰².

Episcopul Nestor Ioanovici a trecut la Domnul în 9/21 februarie 1830, la vârsta de 60 de ani, fiind mărturisit și împărtășit cu Preacuratele Taine de arhimandritul Moise Manuilovici, de la Mănăstirea Hodoș-Bodrog. După decesul episcopului Nestor Ioanovici, administrarea Episcopiei arădene a fost încredințată episcopului Iosif Putnic de la Timișoara, care, la câteva luni, spre sfârșitul anului 1830, a trecut în veșnicie. Mitropolitul de la Carloviț l-a numit ca administrator pe arhimandritul Moise Manuilovici de la Mănăstirea Hodoș-Bodrog, care a fost înlocuit la scurt timp de fratele său, episcopul Maxim Manuilovici de la Vârșeț, acesta manifestând o mare deschidere față de credincioșii români din cuprinsul Episcopiei Aradului.

În 1835, la conducerea Episcopiei Aradului a fost numit episcopul **Gherasim Raț (1835-1850)**¹⁰³, considerat ca fiind unul dintre cei mai vrednici episcopi ai secolului al XIX-lea. S-a născut în anul 1793, în localitatea Roit din comitatul Bihor, originile sale regăsindu-se în familia nobiliară Raț „de Teiuș”, care a venit în Bihor, din cauza prigonirilor religioase din veacul al XVIII-lea¹⁰⁴. După decesul lui Nestor Ioanovici și după perioada de vacanță episcopală, ce a durat cinci ani, în 1835 a fost ales episcop al Aradului Gherasim Raț, care a fost profesor la Institutul Teologic din Arad și arhimandrit la Mănăstirea Racovă.

¹⁰¹ P. VESA, *Episcopia Aradului între 1786-1830...*, p. 223.

¹⁰² D. POPA, „Mominte interesante din istoria Episcopiei Aradului...”, p. 420.

¹⁰³ A se vedea, pe larg: P. VESA, *Eparhia Aradului în timpul episcopului Gherasim Raț (1835-1850)*, Arad, Editura Mirador, 2008, 563 p.

¹⁰⁴ Gh. LIȚIU, „Istoria Eparhiei Aradului...”, p. 53.

Instalarea în scaunul de arhiepiscop la Arad a fost făcută abia în anul 1838, datorită condițiilor financiare precare în care se găsea Eparhia. Rolul episcopului în ceea ce privește separația ierarhică față de sârbi a fost unul covârșitor, la fel și pentru convocarea celor două sinoade de la Chișineu-Criș și Arad.

Pentru disciplinarea preoțimii din Eparhia Aradului, episcopul Gherasim Raț a emis mai multe circulare, prin care îndemna clerul să aibă o purtare morală ireproșabilă. Spre exemplu, le cerea preoților să nu consume băuturi alcoolice în locuri rău famate, să nu ajungă în stare de ebrietate în urma consumului abuziv de alcool, să poarte reverendă, la venirea în oraș să nu fie găzduiți la case particulare, putând fi prilej de sminteală pentru credincioși. De asemenea îi îndemna pe preoți să săvârșească Vecernia și Utrenia zilnic, iar duminica și în sărbători, Sfânta Liturghie, deoarece, din indiferență, în afară de Sfânta Liturghie, nu slujeau Vecernia și Utrenia nici în duminici și sărbători. Predica lipsea cu desăvârșire, astfel că episcopul îi îndemna pe preoți să predice, iar pe cei mai slab pregătiți să citească Cazania. Mulți dintre credincioșii din Eparhie nu cunoșteau rugăciunile de bază, Rugăciunea Domnească, Simbolul Credinței și poruncile. Aceste lucruri negative erau puse pe seama unor preoți care erau indiferenți față de viața păstoriților lor. Pe cei ce doreau să se cunune, îi determina să meargă la preoți și să fie chestionați în privința cunoașterii rugăciunilor de bază și abia apoi să pășească spre Taina Cununii. Dispoziții disciplinare au fost date și pentru mireni, în primul rând pentru combaterea „vițiului alcolist”, care era des întâlnit în popor. Toate aceste măsuri au fost luate pentru a stârpi actele de indisciplină din partea clerului și a-i determina pe credincioși să fie mai aproape de Biserică¹⁰⁵.

Episcopul Gherasim Raț s-a mutat la Domnul în 15/27 august 1850. Slujba de înmormântare a fost săvârșită în Catedrala din Arad de un sobor de peste 40 de preoți, fiind pusă în sicriu doar camilafca, fără engolpioane și fără mitra episcopală. A fost înhumat în Catedrala din Arad, osemintele fiindu-i mutate ulterior în cripta de la Mănăstirea Arad-Gai.

După trecerea sa la cele veșnice, administrator al Eparhiei Aradului a fost ales arhimandritul Patrichie Popescu¹⁰⁶, un colaborator apropiat al episcopului Raț, pe care patriarhul Iosif Raiacici de la Carloviț îl cunoștea ca pe unul ce dorea separarea românilor de ierarhia sârbească. La 10 noiembrie 1853, la Carloviț a avut loc un sinod electoral, în cadrul căruia au fost aleși următorii episcopi: „...archimandritul Bezdinului, Mașirevici, la Timișoara, archimandritul Cruședolului, Procopiu Ivacicovici, la Arad, archimandritul Emilian Kenghelatz, la Vârșeț”¹⁰⁷. La acest sinod, Andrei Șaguna n-a fost lăsat să participe. Decizia alegerii lui Procopie Ivașcovici ca episcop la Arad n-a fost pe placul mitropolitului Iosif Raiacici, dar se pare că intervenția lui Andrei Șaguna la împărat a dus la acest rezultat. Mitropolitul de la Carloviț își dorea la conducerea Episcopiei Aradului un om care să reprezinte interesele sârbilor, însă nu a dorit să nesocotească rezoluția

¹⁰⁵ P. VESA, *Episcopii Aradului...*, p. 95-96.

¹⁰⁶ P. VESA, *Arhimandritul Patrichie Popescu (1809-1862) – după documente, manuscrise, corespondență*, Arad, Editura Arhiepiscopiei Aradului, 2019, 277 p.

¹⁰⁷ I. PUȘCARIU, *Metropolia românilor ortodocși...*, p. 127-128.

venită din partea împăratului, „Maiestatea Sa, s-a îndurat a-mi da complăcerea prea înaltă pentru purtarea mea în sinodul carlovițean din toamna anului 1852”¹⁰⁸.

Procopie Ivașcovici (1853-1873) s-a născut în localitatea Goruia din comitatul Caraș-Severin, în familia Ivașcu (Ivașcovici, nume sârbizat – n.n.), fiind un bun orator și un bun apărător al credinței ortodoxe. A deținut funcția de stareț al mănăstirii Cruședol, poziție din care va fi ales episcop al Aradului, păstorind timp de 20 de ani. Jurisdicția Episcopiei se întindea, în acele vremi, asupra Aradului, a Bihorului, a Hălmaგიului și asupra unor teritorii din Banat, după cum reiese din titulatura sa, „Procopiu, din mila lui Dumnezeu episcop diecesan al Aradului, Orăzii Mari, Ienopolei și a Hălmaგიului, precum și al părților adnexate din Banatul Temișianu”¹⁰⁹.

Arhipăstorirea sa la Arad s-a desfășurat în spiritul mișcării de separație ierarhică a românilor față de sârbi și în contextul reînființării Mitropoliei Ardealului. A fost preocupat de organizarea Eparhiei, efectuând vizite canonice, dar și de disciplina preoțimii. În acest sens i-a muștrat pe preoții din Pecica pentru faptul că n-au dus la îndeplinire hotărârea Consistoriului arădean de a folosi limba română în cadrul cultului divin. O realizare importantă a episcopului a fost edificarea Catedralei din Arad¹¹⁰, ridicată din daniile credincioșilor, îndeosebi a familiei Mocioni și din contribuția proprie a episcopului, fiind sfințită în 17 septembrie 1865. În anul 1869 la Arad a apărut *Speranția*, revista „Societății de lectură a elevilor Institutului Teologic”, sub atenta supraveghere a profesorului Miron Romanul, viitorul episcop al Aradului și *Lumina*, organ oficial al Episcopiei Aradului, care milita pentru „unitatea limbei noastre române în cărțile noastre bisericești de pretutindeni”¹¹¹. În ceea ce privește caracterul său, se spunea despre el că „era foarte bun, blând și evlavios. În fiecare duminică mâncau la masa lui doi studenți teologi. Când pleca din oraș se ruga îndelung în biserică și clopotele îl petreceau îndelung și la ducere și la întoarcere”¹¹².

După trecerea la cele veșnice a mitropolitului Andrei Șaguna, viitorul sfânt al Bisericii Ortodoxe Române, în locul acestuia a fost ales episcopul de la Arad, Procopie Ivașcovici, lăsând loc interpretărilor în presa vremii¹¹³. La Sibiu nu a stat însă decât zece luni, fiind ales patriarh al Bisericii Ortodoxe Sârbe, la Carloviț.

Miron Romanul (1873-1874), următorul episcop al Aradului, a fost profesor la Institutul Teologic din Arad. S-a născut în localitatea Meziș din Bihor, unde a făcut școala primară, apoi a urmat gimnaziul la Beiuș, Teologia la Arad, iar

¹⁰⁸ I. PUȘCARIU, *Metropolia românilor ortodocși...*, p. 127.

¹⁰⁹ P. VESA, *Episcopii Aradului...*, p. 132, nota 1.

¹¹⁰ Este vorba de „Catedrala Veche” din Arad, situată în Piața Mare, alta decât Catedrala situată pe malul râului Mureș, astăzi dărămată, unde acum se află Liceul Moise Nicoară.

¹¹¹ Petru URSULESCU, „Unitatea națională și spirituală a românilor în periodicalul *Biserica și Școala* (1916-1918)”, în *Biserica și Școala* (Arad), anul XCIX (serie nouă), 2018, nr. 5, p. 1-2.

¹¹² Gh. LIȚIU, „Istoria Eparhiei Aradului...”, p. 57.

¹¹³ Un deputat congressional, „Alegerile de eri”, în *Tribuna Poporului* (Arad), anul II, 1898, nr. 208, p. 1013. În acest articol se menționa faptul că episcopul Procopie Ivașcovici a fost ales mitropolit la Sibiu datorită intervenției lui Vicențiu Babeș, care ar fi primit suma de 10.000 de florini de la episcop. La fel s-a întâmplat și la alegerea de mitropolit la Carloviț.

în 1857 a fost tuns în monahism la Mănăstirea Hodoș-Bodrog. După alegerea lui Procopie Ivașcovici în scaunul mitropolitan de la Sibiu, în Arad a fost convocat Sinodul eparhial pentru alegerea episcopului. Existau doi favoriți, Miron Romanul și Ioan Mețianu. În favoarea lui Miron Romanul, scriitorul Ioan Slavici de la Șiria a scris un articol în ziarul *Lumina* de la Arad, ceea ce a atras furia susținătorilor lui Mețianu. Între cei doi exista o bună înțelegere, Slavici devenind arhivarul Consistoriului din Oradea, la propunerea vicarului de acolo, Miron Romanul. Această bună înțelegere avea să ia sfârșit la scurt timp, Ioan Slavici depunându-și demisia, devenind astfel un aprig contestatar al viitorului episcop de Arad și al viitorului mitropolit al Ardealului, la Sibiu¹¹⁴.

În ședința din 11-12 noiembrie 1873 a Sinodului diecezan electoral, a fost ales episcop al Aradului Miron Romanul. Din cei 60 de deputați prezenți, mai mult de jumătate au votat în favoarea lui Miron Romanul. El se intitula „Miron, episcop al Aradului, Orăzii Mari și a părților anexe din Banatul timișan”¹¹⁵. La Arad a păstorit doi ani, fiind numit mitropolit al Ardealului în 1874, în scaunul rămas vacant, în urma plecării lui Procopie Ivașcovici la Carloviț.

Contra-candidatul din 1873 al mitropolitului Miron Romanul, fostul protopop de Zărnești, Ioan Mețianu (1874-1898), a devenit noul episcop al Aradului. Acesta s-a născut la Zărnești în 1828, iar în 1860 a ajuns protopop în aceeași localitate. Rămânând văduv, în anul 1875 s-a gândit să acceadă la treapta arhieriei. A fost ales episcop al Aradului cu majoritate de voturi, fiind instalat în primăvara aceluiași an, la 20 aprilie, în prezența protopopului Ioan Hannia, delegatul mitropolitan¹¹⁶.

Ca episcop al Aradului, Ioan Mețianu s-a dovedit a fi un bun organizator al treburilor Eparhiei. A făcut numeroase vizite canonice, „cât n-a făcut niciunul dintre fericiții mei antecesorii în arhierie, de când există dieceza”¹¹⁷, a îndemnat preoții să poarte reverendă, să descurajeze relațiile de concubinaj, să aibă un comportament potrivit statutului preoțesc, să schimbe vechile antimise, scrise cu alfabetul chirilic cu altele noi, cu scris în limba română, iar pe credincioși îi îndemna să participe la viața liturgică a parohiei, intitulându-se „Ioan, cu mila lui Dumnezeu, Episcop al Aradului, Orăzii Mari, Ienopolei și Hălmașiului, precum și al părților adnexate din Banatul Temișanei”¹¹⁸.

A fost un bun organizator al învățământului, fiind preocupat de formarea viitorilor preoți și dascăli. Clădirile în care funcționau Preparandia și Institutul Teologic erau deteriorate, ceea ce l-a determinat pe episcop să înceapă construirea unei clădiri destinate „Institutului Pedagogic-Teologic” și să o finalizeze într-un

¹¹⁴ † Roman CIOROGARIU, *Zile trăite...*, p. 499-500.

¹¹⁵ I. D. SUCIU, R. CONSTANTINESCU, *Documente privitoare la istoria Mitropoliei Banatului...*, vol. II, p. 920-921.

¹¹⁶ I. D. SUCIU, R. CONSTANTINESCU, *Documente privitoare la istoria Mitropoliei Banatului...*, vol. II, p. 925-926.

¹¹⁷ Vasile GOLDIȘ, „Trei făgărășeni...”, în *Triumful Ortodoxiei la Arad...*, p. 216.

¹¹⁸ P. VESA, *Episcopii Aradului...*, p. 157, (nota 1).

timp record¹¹⁹. În 1879, a înființat o tipografie, prin mijloace financiare proprii, unde se tipăreau cărți ieftine și bune pentru a aduce „tot mai multă lumină”, pe care, ulterior, a dăruit-o Eparhiei, a reclădit reședința episcopală, căreia i s-a adăugat etaj în anul 1927¹²⁰. Tot episcopului Mețianu i se datorează și apariția periodicului *Biserica și Școala*, care a avut o activitate neîntreruptă din 1877 până în 1948. A înființat, în 1877, „Fondul preoțesc”, o instituție de binefacere și întrajutorare a preoților din Eparhie, beneficiind de pensie, din partea acestui fond, și preotesele văduve. Toate aceste realizări îndeplinite de către episcop l-au determinat pe Vasile Goldiș să-l numească „adevăratul organizator al Eparhiei Aradului... și cel mai mare episcop român al Aradului al veacului acestuia”¹²¹. Din rațiuni pastorale, în 1878 a înființat noi protopopiate, propunând Congresului Național Bisericesc de la Sibiu să reînființeze Episcopia Oradiei, invocând faptul că Eparhia Aradului are o întindere geografică destul de mare. În 1898, după trecerea la cele veșnice a mitropolitului Miron Romanul, episcopul Ioan Mețianu a fost ales în această funcție la Sibiu.

Iosif Ioan Goldiș (1899-1902) a fost noul episcop al Aradului, păstorind la cumpăna veacurilor XIX și XX, având o pregătire intelectuală foarte solidă. Născut la Socodor, în comitatul Arad, a studiat Teologia la Institutul din Arad, Dreptul la Debrețin și Filosofia la Pesta. Călugărit la Mănăstirea Hodoș-Bodrog, la îndemnul mitropolitului Șaguna, a ajuns la treapta de protosinghel în anul 1869, fiind numit profesor la Institutul Teologic din Arad. Pe plan cultural, a înființat și îndrumat „Societatea de lectură a teologilor din Arad”, fiind printre inițiatorii revistelor *Speranța* în 1869, și *Lumina* în 1872¹²². A combătut teoria istoricului german Robert Rösler, potrivit căreia poporul român s-a format în sudul Dunării, emigrând în secolul al IX-lea la nord de Dunăre. A publicat mai multe articole în limba maghiară, în ziarul *Alföld*, cuprinse într-o broșură intitulată *Latinitatea limbii române*, lucrare apreciată de Academia Română, cu această ocazie fiind ales și membru corespondent, cu 18 voturi pentru și unul împotriva. În cadrul aceleiași ședințe, un alt arădean, Ioan Slavici, a devenit membru corespondent al Academiei Române¹²³.

După îndelungi dispute privitoare la viitorul episcop al Aradului, în Catedrala din Arad sub conducerea mitropolitului Ioan Mețianu, în data de 2/14 mai 1899, a fost ales Iosif Goldiș, cu un număr de 30 de voturi, fiind prezenți 58 de votanți¹²⁴. Episcopul a fost ales în mod corect și constituțional, respectându-se prevederile „Statutului Organic”, potrivit lui Vasile Mangra, care scria într-un cotidian al vremii următoarele: „Biserica Ortodoxă Română din Ungaria și

¹¹⁹ P. VESA, *Episcopii Aradului...*, p. 161.

¹²⁰ V. GOLDIȘ, „Trei făgărășeni...”, în *Triumful Ortodoxiei la Arad...*, p. 216.

¹²¹ V. GOLDIȘ, „Trei făgărășeni...”, în *Triumful Ortodoxiei la Arad...*, p. 217.

¹²² Gh. LIȚIU, *Episcopia Aradului – Schiță istorică...*, p. 45.

¹²³ *Analele Academiei Române*, „Partea Administrativă și Dezbaterile, Seria II, Tomul IV, Ședințele ordinare din 1881-1882 și sesiunea generală a anului 1882. Numiri de membri onorari și corespondinți”, București, Tipografia Academiei Române, 1882, p. 153.

¹²⁴ „Alegerea de Episcop...”, în *Tribuna Poporului* (Arad), anul III, 1899, nr. 86, p. 1.

Transilvania este autocefală și constituțională. Noul episcop al Aradului n-a fost impus prin ingerința guvernului, ci ales pe temeiul Legii Organice a Bisericii în mod constituțional, prin votul liber al sinodului eparhial din dieceza Aradului, alcătuit din 40 de bărbați fruntași ca reprezentanții poporului și 20 cei mai distinși preoți, ca reprezentanții clerului eparhial. P. S. Sa Iosif Goldiș este episcopul unei Biserici ortodoxe, care, pe lângă faptul că e națională, mai e totodată și constituțională, unde auctoritatea episcopului este conciliară sau colectivă și nu absolutistică, ca de pildă în biserica catolică, unde auctoritatea Bisericii se reasumează în auctoritatea episcopului”¹²⁵. Deci, prin această alegere a episcopului Goldiș în scaunul Eparhiei arădene a fost respectat „Statutul Organic” elaborat de Mitropolitul Andrei Șaguna, în cadrul căruia se stipula ca și în cazul ședințelor organelor electorale bisericești pentru alegerea de episcop ponderea să fie de 2/3 mireni și 1/3 clerici, spre deosebire de Biserica Romano-Catolică, ce dădea putere deplină episcopului (papei).

Măsuri privitoare la disciplina preoților și îndemnuri pastorale privind credincioșii Eparhiei au fost precizate de episcopul Iosif Ioan Goldiș, „căutând să îndrepteze relele ce bântuie pe credincioșii Bisericii Dreptmăritoare de Răsărit”¹²⁶, trimițând circulare către protopopi, sfătuind pe preoți să fie cu luare aminte la părăsirea Bisericii, la trecerile la alte culte, „la pocăiți”, să nu se certe preoții între ei și nici cu învățătorii, îndeplinindu-și cu sfințenie datoriile pastorale, toate acestea pentru „a încunjura neînțelegerile ce bântuie în sânul poporului nostru”¹²⁷.

La vârsta de 66 de ani, la 23 martie/5 aprilie 1902, a trecut la cele veșnice „Iosif Goldiș, Episcop greco-oriental român al Aradului, Orășii Mari, Ienopolei și Hălmașului, precum și al părților adnecsate din Banatul-Timișan, membru al Casei Magnaților (Parlamentul din Budapesta – n.n.), membru corespondent al Academiei Române din București etc. etc.” A fost prohodit în Catedrala episcopală din Arad, și înmormântat la Mănăstirea Hodoș-Bodrog, potrivit ultimei lui dorințe¹²⁸.

Ioan Ignatie Papp (1903-1925)¹²⁹, supranumit și „Episcopul Marii Uniri”, a ajuns episcop al Aradului în 1903, aflându-se în fruntea Eparhiei până în 1925, o perioadă însemnată în istoria poporului român, participând activ la realizarea Marii Uniri din 1918 de la Alba Iulia, în calitate de locțiitor de mitropolit, funcție deținută în urma decesului mitropolitului Ardealului, Vasile Mangra, în toamna lui 1918.

S-a născut la 20 decembrie 1848, în satul Pociovești din Bihor. Studiile primare le-a făcut în satul natal, gimnaziul la Beiuș și Teologia la Arad. A lucrat

¹²⁵ † V. MANGRA, „La situațiunea partidului național”, în *Tribuna Poporului* (Arad), anul III, 1899, nr. 202, p. 1.

¹²⁶ „Afaceri bisericești (Din Diecesa Aradului)”, în *Tribuna Poporului* (Arad), anul V, 1901, nr. 26, p. 2.

¹²⁷ „Afaceri bisericești...”, p. 2.

¹²⁸ Consistoriul gr. ort. român al Eparhiei Aradului, „Episcopul Iosif Goldiș”, în *Biserica și Școala* (Arad), anul XXVI, 1902, nr. 12, p. 1-3; detalii privind ceremonia de înmormântare se găsesc la „Episcopul Iosif Goldiș” în *Tribuna Poporului* (Arad), anul VI, 1902, nr. 58, p. 1-2.

¹²⁹ P. VESA, *Episcopul Marii Uniri, Ioan Ignatie Papp (1903-1925)*, Arad, Editura Tiparnița, 2018, 101 p.

ca funcționar la Consistoriul din Arad, apoi a devenit consilier bisericesc. După trecerea la Domnul a episcopului Goldiș, s-a pus în discuție alegerea unui episcop, fiind desemnați doi candidați, unul era vicarul de la Oradea, Vasile Mangra, iar celălalt candidat era Augustin Hamsea, starețul Mănăstirii Hodoș-Bodrog, constituindu-se astfel două partide de susținători, „mangriști” și „hamsiști”. În urma alegerilor făcute, cele mai multe voturi le-a obținut Vasile Mangra, însă el nu a fost „întărit” (recunoscut, confirmat – n.n.) de împărat, la sugestia guvernului de la Budapesta, punându-se astfel în discuție autonomia Bisericii Ortodoxe, dobândită în 1868¹³⁰. Mai mult de atât, deciziile pe care le-a luat Sinodul Eparhiei Aradului erau fără valoare, lucrul acesta reflectându-se în presa vremii, ca un act abuziv. Ioan Russu-Șirianu, într-un articol publicat în *Tribuna Poporului* din Arad, a denunțat această imixtiune a guvernului maghiar în treburile interne ale Bisericii, afirmând că „Votul Sinodului electoral de la Arad a fost desconsiderat. E o adevărată conspirație în contra autonomiei noastre bisericești, ceea ce a comis Î. P. Sa (mitropolitul Meșianu – n.n.) pentru ca guvernul să treacă peste votul Sinodului Eparhiei Aradului, cum se trece peste un lucru de nimica”¹³¹.

Realitatea este că guvernul maghiar încerca din răspuțeri să limiteze autonomia Bisericii Ortodoxe, încalcând-o într-un mod flagrant, datorită faptului că doreau să-și impună oameni aserviți lor, într-o perioadă în care mijloacele folosite de guvern pentru a-i deznaționaliza pe români erau foarte viclene. Au fost organizate noi alegeri în februarie 1903. Au candidat Ioan I. Papp, o persoană neutră, ce dorea să aducă pacea între credincioșii Eparhiei, și Augustin Hamsea. În urma scrutinului a fost ales ca episcop al Aradului Ioan I. Papp, cu sprijinul „mangriștilor”, cărmuind Eparhia timp de 22 de ani, până la trecerea sa la cele veșnice.

În acele vremuri, Eparhia Aradului avea jurisdicție asupra părților arădene, crișene și bănățene. La Arad și la Oradea existau două Consistorii; cel de la Oradea era condus de vicarul Vasile Mangra, până în 1916, moment în care a fost ales mitropolit al Ardealului, urmându-i în scaun Roman Ciorogariu. La Arad, Consistoriul era compus, în acea vreme, din 11 protopopiate: Arad, Buteni, Chișineu-Criș, Hălmagiu, Ineu, Lipova, Radna, Șiria, Belinț, Comloșul Bănățean și Timișoara, având un număr de 310 parohii, cu 114 filii. Consistoriul de la Oradea cuprindea șase protopopiate, Oradea, Beiuș, Tinca, Vașcău, Beliu și Peșteș. În cele șase protopopiate erau 266 de parohii și 265 de filii¹³².

În vremea arhipăstoririi episcopului Ioan I. Papp, autonomia Bisericii Ortodoxe românești din Ungaria era amenințată. Guvernul de la Budapesta, prin celebra Lege a învățământului numărul XXVII din 1907 sau „Legea Apponyi”, dorea scoaterea școlilor confesionale de sub oblăduirea Bisericii și deznaționalizarea învățământului confesional, prin introducerea limbii maghiare.

¹³⁰ „Actul de neîntărire”, în *Tribuna Poporului* (Arad), anul VI, 1902, nr. 231, p. 1.

¹³¹ Ioan RUSSU-ȘIRIANU, „Cine sparge Biserica Ortodoxă Română?”, în *Tribuna Poporului* (Arad), anul VI, 1902, nr. 234, p. 1.

¹³² *Protocol despre Ședințele Sinodului Eparhial din Dieceza Ortodoxă Română a Aradului*, Arad, 1908, p. 33, 74, 91; a se vedea și P. VESA, *Episcopia Aradului...*, p. 160.